

Una llengua relegada a la privacitat

De l'abolició del règim foral (1716) a la
instauració del liberalisme centralista
(1833)

Antoni Ferrando i Francès
Miquel Nicolàs i Amorós

PID_00167341

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	7
1. El context històric	9
1.1. El marc polític: l'absolutisme borbònic	9
1.2. L'estructura socioeconòmica	13
2. Ideologies i mentalitats	16
2.1. Els moviments culturals: de la Il·lustració al romanticisme	16
2.2. El discurs de la modernitat lingüística	19
3. El bandejament dels usos formals de la llengua	22
3.1. Llengua i classes socials	22
3.2. Els inicis de la política lingüicida	23
3.3. L'actitud de l'Església	26
3.4. L'ensenyament	27
4. Els usos literaris	29
5. Les ideologies lingüístiques	32
5.1. Les defenses de la llengua	32
5.2. La consciència lingüística	33
6. Els estudis sobre la llengua	36
6.1. El plantejament de la qüestió ortogràfica	36
6.2. Els estudis gramaticals i lexicogràfics	37
7. L'evolució interna de la llengua	39
Resum	42
Activitats	43
Exercicis d'autoavaluació	43
Solucionari	44
Glossari	46
Bibliografia	47

Annex	48
--------------------	----

Introducció

Hem delimitat el període que estudiem entre el 1716, en què es promulga el darrer decret de Nova Planta, destinat a Catalunya, i el 1833, en què, amb l'entronització d'Isabel II, s'imposa el liberalisme polític, de signe jacobí, a Espanya. Si la data d'arrencada sembla òbvia, per tal com posa fi a la sobirania jurídica de les terres de la Corona d'Aragó, procés que s'havia iniciat el 1707 amb el decret d'annexió del Regne de València al de Castella, la inclusió del primer terç del segle XIX com a continuïtat natural del XVIII no suscita la mateixa unanimitat. En aquesta etapa, se succeeixen a Espanya les guerres del Francès (1808-1814) i les diverses convulsions civils que enfrontaran els introductors de les idees liberals, importades de la França revolucionària, amb els defensors del vell ordre polític. Entremig es dilucidarà la construcció de l'estat modern –iniciada a França amb la revolució del 1789– i el paper aglutinador que hi ha de representar la nació política i la llengua "nacional". Però, des del punt de vista de la història social de la llengua catalana, és obvi que el 1833 marca una fita decisiva entre un període d'arraconament legal del català i un altre de persecució efectiva i d'inici d'un procés de substitució lingüística.

Dins aquest llarg període, encara es podrien distingir dos subperíodes: el primer, fins al regnat de Carles III, en què la monarquia borbònica mira d'introduir *mañosamente* l'espanyol en tots els àmbits de l'Administració pública als dominis de l'antiga Corona d'Aragó; el segon, a partir del regnat de Carles III, en què, en nom del "despotisme il·lustrat", comencen a aplicar-se no sols a l'Administració pública sinó també a la privada mesures d'imposició de l'espanyol. Aquesta política lingüística s'ha de posar en relació amb els canvis ideològics, polítics i econòmics que es produeixen a l'Europa occidental i l'Amèrica anglosaxona al darrer terç del segle XVIII. Uns canvis que transformaren la manera d'organitzar l'economia, la convivència social, la pràctica política, els fonaments jurídics, la sensibilitat estètica, la percepció de la individualitat i fins i tot el valor del llenguatge i de les llengües, i que alguns consideren el llindar de la modernitat. No debades s'ha situat en la Revolució Francesa (1789) l'inici de l'edat contemporània, bé que molts dels valors que en comportaren el triomf ja s'adverteixen en la revolució anglesa del 1688.

L'època que estudiem representa per a la llengua catalana un període de ruptures violentes i continuïtats gairebé subterrànies, que s'observen en els usos públics i privats, en la conformació de les actituds i les mentalitats i en les formes de la comunicació lingüística. Ara, per primera vegada en la història de la llengua catalana, aquesta deixa de ser "oficial" en tot el domini lingüístic, llevat de Menorca i Andorra, i és objecte d'exclusions en tota mena de manifestacions formals. Per als il·lustrats, com Antoni de Capmany, solament és un "idioma antiguo y provincial, muerto para la república de las letras", si bé havia estat "una lengua nacional y no una jerga territorial, desde el siglo

XII hasta principios del presente" (1791). I, tanmateix, és una època densa en literatura populista i devota i el català persisteix plenament en l'ús privat i en bona part de les manifestacions públiques, sobretot de les més allunyades de qualsevol esfera de poder.

Objectius

Els objectius que es pretén que l'estudiant assoleixi un cop hagi treballat aquest mòdul didàctic són els següents:

1. Conèixer els canvis polítics i sociolingüístics que introduiran els decrets de Nova Planta en els territoris de llengua catalana.
2. Diferenciar els resultats de la persecució política sobre la llengua i la continuïtat dels usos socials i institucionals d'aquesta.
3. Poder comparar la situació lingüística i literària del català a l'illa de Menorca sota dominació britànica amb la de la resta del domini lingüístic.
4. Analitzar la dualitat cultural del segle XVIII i el sentit ambivalent de les actituds lingüístiques dels il·lustrats.
5. Donar compte de les resistències al procés d'assimilació lingüística en cadascun dels països de llengua catalana.
6. Reconèixer els arguments compensatoris que la ideologia il·lustrada aplicava al català en alguns discursos sociolingüístics de l'època.
7. Identificar en el debat sociopolític i cultural contemporani alguns dels tòpics fonamentals de la ideologia lingüística de la modernitat setcentista.
8. Analitzar les repercussions de les iniciatives academicistes i populistes en el sistema gràfic i gramatical de la llengua catalana.
9. Explicar el sentit de les justificacions proemials dels nombrosos diccionaris i vocabularis bilingües que es confegeixen en aquesta època.

1. El context històric

Per tal d'examinar els avatars de la comunitat lingüística catalana en aquest període, esbossarem el context històric general diferenciant-hi els factors polítics, socioeconòmics i culturals.

1.1. El marc polític: l'absolutisme borbònic

El resultat de la guerra de Successió (1704-1714) a la corona hispànica és ben conegut: amb el pretext d'un conflicte successori, les principals potències europees dirimiren un nou equilibri internacional en perjudici d'Espanya, que esdevé una potència de segon ordre. En efecte, pel tractat d'Utrecht (1713), es lliurava a l'arxiduc Carles, ja emperador d'Àustria (1711), els regnes de Nàpols, Sardenya, Flandes i Milà; Sicília passava a Savoia, i Anglaterra es reservava Gibraltar i Menorca. La nova conjuntura internacional paralitzava, a més, els intents de retrocessió del Rosselló a la monarquia hispànica i, doncs, la seva reintegració a Catalunya.

Dominació anglesa de Menorca

Menorca, llevat de dos breus períodes de dominació francesa i espanyola, romangué sota administració britànica fins al 1802.

Des del punt de vista polític, el tractat d'Utrecht consagra el desmembrament dels territoris que havien arribat a conformar la Corona d'Aragó.

Perdut el suport internacional, ben poca cosa podien fer les tropes de la Generalitat catalana i els dos regiments valencians que es posaren a la seva disposició: l'11 de setembre del 1714, Barcelona sucumbia a les tropes francocastellanes.

Pels decrets de Nova Planta (València i Aragó el 1707, Mallorca i Eivissa el 1715, i Catalunya el 1716), s'instaurà a Espanya una monarquia fortament centralitzada, de signe castellà, s'abolí el sistema pactista de la Corona d'Aragó i s'hi frustraren les aspiracions populars d'una reforma en profunditat del règim senyorial.

Arxiduc Carles

En conseqüència, s'abolien el règim jurídic propi i les institucions d'autogovern: les Corts, les Generalitats, el sistema municipal i també l'autonomia monetària i fiscal. Les noves *Reales Audiencias* o tribunals de justícia quedaven sotmeses al *Consejo de Castilla* i eren presidides per un *capitán general*. Tots dos poders constituïen el *Real Acuerdo*. Les batllies generals eren substituïdes per *intendencias*, presidides per un *intendente*, encarregat d'administrar les rendes de les Generalitats extintes, els béns segrestats per raons polítiques i els nous impostos, el cadastre a Catalunya i l'equivalent a València. Els *regidores* reemplaçaven els consellers, jurats i paers municipals

i conformaven els nous *ayuntamientos*. Els seus cerimonials i les seues vestimentes s'adaptaren a les pràctiques de Castella. I les vegueries de Catalunya i les governacions de València foren substituïdes per *corregimientos*, governats per *corregidores*, també de designació reial i sotmesos a l'autoritat del *capitán general*.

Tota oposició al nou règim fou sufocada sense contemplacions. La Corona d'Aragó fou desarmada i els seus castells, enderrocats. Els caps militars i civils foren deportats i empresonats fora de les terres de la Corona d'Aragó o executats.

Així, el nou monarca ordenà l'empresonament al castell de Pamplona del corregidor valencià Lluís Blanquer i del secretari de l'Audiència valenciana Josep Ortí, tot i la seva militància borbònica, per haver gosat demanar el restabliment de l'ordenament foral. De la repressió no escaparen els eclesiàstics, que arreu es manifestaren majoritàriament austriacistes. Així, al Principat en foren empresonats 676 i molts d'altres, deportats. L'arquebisbe de València Antoni Folch de Cardona (1700-1724) s'hagué de refugiar a Àustria, i la seva biblioteca, confiscada, passà a integrar el fons primitiu de l'actual Biblioteca Nacional, de Madrid.

Els bisbats proveïts durant la contesa foren declarats vacants i els abats de Poblet i de Montserrat, destituïts. Les ciutats rebels, particularment Barcelona i València, veieren confiscades les rendes. Xàtiva fou incendiada. I tots els ciutadans hagueren de sufragar les despeses de l'exèrcit ocupant.

El nou règim juridicopolític suprimí l'ús oficial del català als tribunals de justícia i, posteriorment, al sistema educatiu.

Els símbols històrics i, en part, les festivitats cíviques de l'època foral, com la celebració del 9 d'octubre a València i la festa de l'Estendard a Mallorca, s'arraconaren o substituïren pels de la nova dinastia. El Principat, les Illes i Aragó aconseguiren conservar el dret privat propi, però no fou així al País Valencià, on el desinterès de la noblesa n'impedí la restauració.

La resistència al nou règim fou ben perceptible al Principat, com ho palesen el manifest tramès al rei Jordi II d'Anglaterra (1734) i l'opuscle *Via fora als adormits* (1734). No menys crítics es mostraven alguns sectors valencians. Així, el dominic Tomàs Güell (1670-ca. 1740) considerava que "por las guerras, aloxamientos, quarteles, alcabalas y demás tributos, está todo el reyno de Valencia destruido" i denunciava que "estas leyes de Castilla intenten y procuren de

Repressàlies borbòniques

La catedral vella de Lleida fou convertida en caserna com a represàlia per l'aferrissada oposició dels lleidatans a l'ocupació borbònica.

Façana de la Universitat de Cervera

Creació de la Universitat de Cervera

Les universitats del Principat foren clausurades i se'n creà una de nova: la de Cervera (1717). Els seus universitaris no podien, en cap cas, estudiar a l'estranger.

propósito abolir nuestra lengua valenciana" amb la connivència dels patricis autòctons, "que hablan castellano a todas horas, con muestras que desprecian la lengua nativa" (1734).

El *pariatge* senyorial d'Andorra, que exercien des del segle XIII els bisbes de la Seu d'Urgell i els comtes de Foix i, posteriorment, els reis de França com a hereus d'aquests últims, preservà aquest territori dels trasbalsos bèl·lics i institucionals que patí la resta del domini lingüístic, d'ençà de la Revolució Francesa.

Les transformacions polítiques derivades de la Nova Planta, que foren iniciades per Felip V (1701-1746) i foren completades i perfeccionades pels monarques posteriors, Ferran VI (1746-1759), Carles III (1759-1788) i Carles IV (1788-1808), representen l'evolució envers l'estat modern, tal com el concebia el despotisme il·lustrat borbònic.

Les tres línies rectores d'aquest procés són la unificació cultural i lingüística, el centralisme políticoadministratiu i el desenvolupament de les forces productives, que generarà una incipient burgesia, en sentit modern, i la necessitat de substituir el règim senyorial per un sistema capitalista de producció.

La recuperació econòmica del segle XVIII tingué la plasmació política amb la *Representación* que els diputats catalans, valencians, mallorquins i aragonesos de les Cortes de Castella exposaren al rei Carles III, el 1760, en què sol·licitaven el restabliment de les antigues "llibertats" forals. No se n'aconseguí el restabliment, però la iniciativa reforçà els corrents de pensament neoforalista, que es donaren sobretot al País Valencià a la darrerria del XVIII i principi del XIX i, probablement, afavorí a partir d'aquell any la incorporació de catalans, valencians i mallorquins en l'administració de la monarquia, abans pràcticament inexistent.

La revolució francesa del 1789 constitueix, per l'abolició del règim senyorial i de la feudalitat, el punt de partida de la societat capitalista i de la democràcia liberal en la història de França i, de retruc, de les revolucions burgeses de l'Europa vuitcentista.

El cas de l'Alguer

Mentrestant, Sardenya, recuperada momentàniament (1717-1719), i amb aquesta la ciutat catalanoparlant de l'Alguer, passava a Savoia pel tractat de Londres (1720), i així s'hi perderen definitivament els darrers reductes de la presència del català com a llengua administrativa.

Felip V

L'ideari burgès revolucionari, que hereta una bona part del pensament il·lustrat, sustentará ideològicament la construcció dels estats capitalistes a l'entorn del concepte modern de "nació". Aquest ja no s'identifica amb la comunitat lingüística, sinó amb un conjunt social i polític cohesionat per la burgesia en ascens.

D'acord amb aquesta ideologia, les autoritats revolucionàries franceses aboliren el Consell Sobirà del Rosselló i convertiren la Catalunya del Nord i una petita part de la comarca occitana de la Fenolleda en un dels departaments de la flamant República francesa: el Departament dels Pirineus Orientals (1790).

La reacció de la monarquia borbònica espanyola contra els revolucionaris francesos, que havien executat el seu rei Lluís XVI, es materialitzà en l'anomenada *Guerra Gran* (1793-1795), que tingué com a escenari principal les terres de la frontera oriental hispanofrancesa.

En canvi, la monarquia espanyola no sabé o no volgué aprofitar la renúncia de la Convenció francesa a tots els drets senyorials dels reis de França sobre Andorra (1793) per a reintegrar-la a Catalunya. Una actitud que recorda el desinterès dels darrers Àustries davant les ofertes franceses de retrocessió del Rosselló. A petició dels andorrans, Napoleó restablí l'estatus anterior (1806), però inclogué Andorra dins Catalunya quan aquesta fou incorporada a l'imperi francès (1812).

A Espanya, el detonant de totes les transformacions ideològiques i polítiques provocades per la Revolució Francesa foren les guerres napoleòniques, que revelaren l'existència de nuclis il·lustrats disposats a reformar les estructures socials organitzades entorn de la terra. Les millores tècniques havien posat fi a l'agricultura d'autoabastament i havien creat alhora una dependència progressiva del mercat i la monetització de l'economia pagesa, que estava desarticulada. S'hi feia imprescindible la substitució de les relacions de producció feudals.

La Guerra Gran (1793-1795)

La derrota de les tropes espanyoles en l'anomenada *Guerra Gran* (1793-1795) frustrà una bona possibilitat de reintegrar el Rosselló a la resta de Catalunya.

Napoleó

La imposició napoleònica de Josep Bonaparte com a rei d'Espanya (1808-1814) i la reacció consegüent crearen les condicions òptimes per al triomf dels ideals liberals i per a la gènesi d'un sentiment d'espanyolitat més enllà de Castella. Les terres de l'antiga Corona d'Aragó també es revoltaren contra el rei intrús i a favor de Ferran VII (1808-1833), fill de Carles IV.

Josep Bonaparte

Les Corts espanyoles, reunides en un sol estament a Cadis durant l'ocupació francesa, promulgaren el 1812 una constitució liberal, que limitava l'autoritat reial, establia la separació dels tres poders –legislatiu, judicial i executiu– i unificava la legislació de l'estat. A més, s'hi abolia la Inquisició, s'hi suprimia la jurisdicció senyorial i s'hi intentava una primera desamortització dels béns eclesiàstics. Era la primera Constitució espanyola, amb la qual es creaven les bases de l'Estat espanyol modern.

Però, com ja ha estat avançat, aquest mateix any de 1812 Napoleó incorporava Catalunya, incloent-hi Andorra, a l'imperi francès.

La darrera víctima de la persecució religiosa

Entre les moltes víctimes de l'absolutisme es pot esmentar el cas del mestre valencià Gaietà Ripoll, que, acusat per la Inquisició de laïcitzant i executat el 1826, fou la darrera víctima de la persecució religiosa a Espanya.

La derrota de Napoleó arreu d'Europa propicià el retorn de Ferran VII el Desitjat (1808-1833), que s'inclinà pel vell sistema absolutista. La seva actitud inicià un llarg període d'enfrontaments entre liberals i absolutistes. Aquells s'imposen durant el trienni de 1820-1823, però la intervenció dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, enviats per les potències de la Santa Aliança, restablí el poder absolut de Ferran VII, que instaurà un autèntic règim de terror durant l'anomenada *Dècada Ominosa* (1823-1833), especialment entre el 1827 i el 1832, amb la brutal repressió contra els liberals i els reialistes. Aquests últims, tot i que favorables a l'absolutisme, s'oposaven al centralisme i a qualsevol disposició antieclesiàstica.

Ferran VII, el Desitjat

La mort del rei i l'ascens al tron de la seva filla Isabel II, amb només tres anys d'edat, propiciarà de nou el control del poder per la burgesia liberal, sota la regència de la reina vídua, Maria Cristina de Borbó (1833-1840).

1.2. L'estructura socioeconòmica

Al llarg del segle XVIII s'aferma la represa econòmica apuntada a la darrerria del XVII. Les mesures proteccionistes i monetàries adoptades entre el 1717 i el 1726 també hi contribuïren decisivament. La indústria del cotó al Principat i la de la seda al País Valencià reben un considerable impuls i el comerç ja no se centra en els països mediterranis, sinó que s'estén gradualment cap a la resta de la península Ibèrica i les seues colònies americanes. La societat catalana entra en la via de l'acumulació precapitalista gràcies no sols a la producció artesanal i industrial, que es veu notablement beneficiada pels progressos tècnics, sinó

Pies Fundacions del cardenal Belluga

Del 1729 al 1732 són les Pies Fundacions del cardenal Belluga, que comportaren la colonització amb mà d'obra murciana de la comarca d'Oriola.

també a l'expansió agrícola, amb la intensificació dels conreus, sobretot el de la vinya, i el perfeccionament de les tècniques d'explotació. El desenvolupament agrícola fou particularment notable al País Valencià: es produïren nombroses rompudes a les terres de secà, als antics llocs de moriscos i a la Marjal.

Al Principat adquireix gran rellevància el comerç. El 1758, el Consolat de Mar de Barcelona es converteix en Junta Particular de Comerç, entitat de gran transcendència socioeconòmica i cultural. El 1778 s'autoritza a comerciar amb Amèrica els ports de Barcelona, la Ciutat de Mallorca i Alacant, aquest últim el més important del País Valencià en aquell moment. Durant el regnat de Carles III, s'introdueixen a Catalunya les tècniques tèxtils angleses.

Nuclis de la petita noblesa, comerciants enriquits, membres de professions liberals i de la intel·lectualitat constitueixen arreu del domini lingüístic societats econòmiques, dites sovint *d'amics del país*, que fomenten l'activitat comercial i industrial, els estudis aplicats i la difusió dels ideals il·lustrats, en la línia de la Junta de Comerç barcelonina. Així, el 1776 es constituí a València la Sociedad Económica de Amigos del País i el 1778 es crearen a la Ciutat de Mallorca i a Maó la Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País i la Sociedad de Cultura de Menorca, respectivament. La iniciativa reial complementa l'esforç privat amb l'adopció de mesures mercantilistes.

La societat mallorquina

També anomenada *Sociedad Económica Mallorquina de Amigos del País* reeixí a fundar el primer periòdic de l'illa, creà escoles d'ensenyaments pràctics, impulsà la investigació en els camps més diversos de la producció i estimulà la constitució de noves entitats culturals.

Creixement econòmic i expansió demogràfica s'interrelacionen en un llarg període de prosperitat, patrocinats per l'absolutisme de la monarquia. La població dels països catalanoparlants augmenta considerablement.

Augment de la població en els territoris de parla catalana

En concret, la de Catalunya, que era de 406.000 habitants el 1718, es duplica el 1787, amb 814.412, segons el cens del ministre Floridablanca, per a créixer després més lentament, ja que, el 1830, no supera els 961.000 habitants. Gràcies a l'expansió industrial i comercial, Barcelona passa d'uns 37.000 habitants, el 1714, a uns 115.000, el 1802. Després, el creixement és molt lent, ja que a penes ultrapassa els 118.000, el 1835.

Una dinàmica econòmica semblant es dona al País Valencià: dels 426.000 habitants, del 1719, es passa als 865.000, el 1799, mentre que la ciutat de València, que té 30.000 habitants, el 1716, n'ateny uns 100.000 a la darrera de segle, però a penes supera els 106.000, el 1857. La població de Mallorca també es duplicà al llarg del XVIII. El 1750, té uns 120.000 habitants, i després experimenta un creixement ben notable, ja que, el 1857, quasi arriba als 204.000. Els 15.000 habitants, del 1723, i els quasi 27.000, del 1782, són un excel·lent índex de la prosperitat menorquina del XVIII. El creixement és més lent a les illes Pitiüses, que a penes superaran els 15.000 habitants el 1799 i els 19.000 habitants, el 1842.

La base agrícola i ramadera de l'economia rossellonesa no hi afavorí l'increment demogràfic al XVIII. El 1801, la població del Rosselló no arriba als 111.000 habitants. En canvi, s'observa un creixement ràpid de Perpinyà, després de dos segles d'estancament, ja que entre el 1740 i el 1836 passa de poc més de 9.000 habitants a quasi 18.000, procedents majoritàriament de la ruralia. El canvi demogràfic del nou departament dels Pirineus Orientals es produeix durant la primera meitat del XIX, ja que, el 1848, la població ateny els 180.000 habitants. Igualment ocorre a l'Alguer. La seva decadència econòmica i demogràfica arrenca del XVI i no s'invertirà fins al XIX: el 1698, només té 4.800 habitants, el 1751 n'ha incrementat poc més de 300, però el 1848 ja supera els 8.600. La població d'Andorra havia arribat als 5.500 habitants cap al 1800, i així es manté al llarg de tot el segle XIX.

Entre els moviments migratoris interiors, cal assenyalar la consolidació demogràfica dels antics llocs moriscos que començaren a ser repoblats al XVII i la concentració dels excedents rurals en les ciutats principals, sobretot Barcelona i València. Cal destacar la important emigració valenciana a Barcelona cap al 1725, on arribà a constituir el 10% de la població.

L'ocupació militar de les terres de la Corona d'Aragó anà acompanyada de la presència de funcionaris civils i militars i d'eclesiàstics d'origen foraster. Els principals càrrecs administratius imposats per la Nova Planta foren confiats majoritàriament a la noblesa, en bona part forana. Un sector de la noblesa autòctona emigrà a la cort madrilenya. La cultura de la Il·lustració fou protagonitzada bàsicament per aquests nobles i per un sector d'eclesiàstics. Privat en general de l'accés a l'administració i a la cultura, un sector important de les classes mitjanes s'orientà cap a les activitats mercantils. Durant la segona meitat del XVIII, la creació de noves indústries de treballadors lliures provocà la decadència dels gremis. La majoria de la població rural es dedicava al conreu de les terres, bé que sotmesa a les oneroses condicions del règim senyorial, que en alguns moments arriba a endurir-se.

Re població menorquina a Florida

Entre els moviments migratoris exteriors, el més destacat fou la repoblació, el 1768, de Sant Agustí (Florida) per més d'un centenar de famílies menorquines, que hi mantingueren la llengua catalana durant un segle i mig.

Els senyors, laics o eclesiàstics, que posseeixen quasi un 80% de la terra, continuen gaudint dels privilegis del sistema de jurisdiccions i cobrant lluïsmes, censos, delmes i primícies dels arrendats, bé que la majoria dels quals amb contractes emfitèutics, que els aproximen a la condició de propietaris. Les tensions entre els senyors i els arrendats esclaten cap a la darrerria de segle, coincidint amb anys de fam, epidèmies, la recessió econòmica produïda per l'enfonsament del mercat americà i l'enfrontament armat (1793-1795) amb la Convenció francesa. Hi hagué avalots populars el 1793, 1794 i 1801, que preludien el sentit últim de la guerra del Francès (1808-1814).

L'absolutisme violent de Ferran VII no és sinó la resposta desesperada de la noblesa contra un clam burgès i popular cada vegada més estès: la desamortització dels béns nobiliaris i eclesiàstics, com a eina de neutralització d'aquests sectors oligàrquics i, de retruc, de potenciació de la productivitat agrària.

2. Ideologies i mentalitats

L'estudi de l'evolució social i formal de la llengua catalana entre la Nova Planta i el triomf de les idees liberals (1833) s'inscriu en el context de la cultura il·lustrada. En aquest sentit, convé deixar constància dels debats historiogràfics mantinguts pels especialistes a propòsit del terme *Il·lustració*. Com hem insinuat abans, el conjunt de manifestacions culturals que hi observem és ben heterogeni i la referida etiqueta amb prou feines serveix per a les més elevades. Però al marge d'aquestes discussions, és clar que l'estudi de les conductes lingüístiques i de les formes de cultura s'ha de completar amb l'anàlisi de les ideologies i mentalitats imperants.

2.1. Els moviments culturals: de la Il·lustració al romanticisme

La cultura d'aquest període presenta una acusada polaritat entre les formes elitistes de les minories lletrades i les manifestacions populars de la majoria il·letrada.

Les classes dirigents, l'alta noblesa i la burgesia comercial enriquida, a més del funcionariat i els eclesiàstics de més nivell educatiu, hereten i conreen la tradició humanística tant en llatí com en castellà, que alternen amb la lectura de la literatura francesa de la Il·lustració, convenientment depurada. Tota aquesta síntesi de cultura escrita es posa al servei de la monarquia renovada dels Borbons.

Si bé els membres de les elits nascuts al país feien servir el català en la relació privada, assumien la distribució diglòssica de funcions comunicatives i rarament qüestionaven aquest *statu quo*. Per a la massa analfabeta, el català era l'única expectativa de comunicació i representació simbòlica.

En català s'elaborava una cultura bàsicament de transmissió oral, que apareixia de tant en tant en els gèneres paraliteraris impresos, i que, enfront de les idees o les modes il·lustrades, percebudes sovint com a foranes i imposades, representava els valors de la tradició i el "casticisme".

Al final del segle XVII s'havia iniciat un moviment de renovació intel·lectual, encapçalat pel grup dels anomenats *novatores*, amb estudiosos destacats com Vicent Tosca al País Valencià o Narcís Feliu de la Peña al Principat. Aquests homes preparen el camí als erudits il·lustrats, les investigacions dels quals se

Analfabetisme

Durant el segle XVIII, la massa analfabeta comprenia prop del 90% de la població.

centraran bàsicament en la recuperació arqueològica del passat i en el descobriment d'una rica tradició cultural i literària, que el prestigi de la cultura castellana dels segles XVI i XVII havia emmascarat.

Per als il·lustrats, la llengua de cultura per antonomàsia és el llatí, l'ús obligatori del qual a la universitat referma un edicte del 1735; a continuació el castellà, llengua de la monarquia i instrument de cultura indiscutible, com prova l'interès que el seu estudi suscita; finalment el francès, llengua de la Il·lustració europea, que fou adoptada com a llengua de cultura per la noblesa prussiana, russa o polonesa, entre d'altres. El francès gaudí també a Espanya d'un prestigi considerable entre els cercles intel·lectuals, encara que molts llibres escrits en aquesta llengua sofrissin una severa censura ideològica.

Als països de llengua catalana, la Il·lustració, que es desenvolupà en gran part al marge de la universitat, retingué sols els aspectes externs d'estima pel racionari, l'acumulació de sabers i la fe en el progrés material, però no s'aproximà a les posicions filosòfiques dels enciclopedistes, i l'esperit de Voltaire, Diderot, Montesquieu i Rousseau, poc conegut, no hi trobà cap ressò. Però això no impedí les reaccions antiil·lustrades. De fet, l'extinció del Barroc no es produí fins a la segona meitat del segle XVIII, i el moviment il·lustrat es prolongà fins ben entrat el segle XIX.

La segona meitat del segle XVIII és una època de canvis ideològics profunds, que prefiguren algunes de les dualitats contemporànies: la creença en el progrés i en la capacitat de descriure la realitat positivament i racionalment amb les llums de l'intel·lecte conviurà amb la reivindicació del sentiment com a actitud intel·lectual. Per això, hom n'ha parlat, en el pla literari, de Preromanticisme. L'avenç de la tècnica i l'exploració de territoris ignots apunten cap a la internacionalització de l'economia, la política i la cultura, alhora que fomenten l'emmagatzematge de la memòria perduda (arqueologia) o en procés de desaparició (inicis de l'estudi del folklore i de la cultura popular). Una nova idea d'estat, que es presenta com a nació netament política, sustentada en els drets del ciutadà, comença a coexistir amb la nostàlgia difusa per les nacions d'arrel medieval, preàmbul de les reivindicacions nacionalistes contemporànies.

A l'Espanya setcentista, les idees il·lustrades no tingueren tampoc el sentit enciclopedista ni la voluntat de revisió crítica, i sovint anticlerical, que prengueren a França. Curiosament fou l'antiga Corona d'Aragó, tan perjudicada per l'ideari polític dominant a França, la que es constituí en capdavantera de la moda il·lustrada, que arrelà en sectors importants de la noblesa i de la incipient burgesia. Per a aquests grups, majoritàriament castellanitzats temps enrere, l'acceptació del castellà com a llengua pròpia es presentava com un fet natural o bé com un triomf de la raó. El fet d'identificar-s'hi confirmava la seva preponderància i la col·laboració en el projecte polític de la monarquia. Al País Valencià, la Il·lustració produeix algunes de les figures més prestigioses

Ús del llatí a la universitat

Un edicte del 1735 referma l'ús obligatori del llatí a la universitat.

Voltaire

Lectura recomanada

Joan Fuster (1976). *La Decadència al País Valencià*. Barcelona: Curial.

de l'època. La més destacada fou Gregori Maians i Siscar (1699-1781), autor de *Orígenes de la lengua española* (1737), estudi amb què contribuí a eradicar les idees confusionàries sobre els orígens del castellà i la seva formació.

Gregori Maians i Siscar

Gregori Maians professava una gran estima pel seu país i per la seva llengua nadiua. N'és una bona prova la carta que dirigí el 1763 al seu amic Ascensi Sales, on afirmava: "[...] los libros que V. S. me envió llegaron a mis manos bien acondicionados. El *Gazofilazio* es muy de mi gusto, no tanto por su abundancia [...] como por la lengua catalana que estimo como propia." A pesar que en tenia un coneixement bastant profund, tota la seva obra l'escrigué en castellà. La seva actitud resulta paradigmàtica, puix que, segons comenta Joan Fuster, "Maians veia en el seu idioma, només, un material filològic interessant, una relíquia històrica –llibres, documents– i, també, una emotiva i rutinària 'manera de parlar' casolana. I com Maians, els altres. Només un d'aquells 'il·lustrats' valencians, que jo sàpiga, s'anima a emprar el català en la correspondència, i exclusivament quan s'adreçava a algun amic del Principat: l'hebraïsta Francesc Pérez Bayer".

Entre els altres erudits valencians de l'època sobresurten Antoni Josep Cavanilles (1745-1804), que el 1795 publica a Madrid *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reino de Valencia*, i Marc Antoni d'Orellana (1731-1813), autor d'una obra erudita ben notable, *Valencia antigua y moderna*, inèdita fins al segle xx.

Entre els il·lustrats del Principat també s'escriuen en castellà les obres jurícoliteràries, d'erudició historiogràfica, de filologia clàssica i d'arxivística.

Però la vida cultural, tot i el predomini del castellà, assolí una empena notable gràcies a tres institucions que hi potenciaren l'activitat intel·lectual a partir de la segona meitat del segle. La Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, del principi del segle però constituïda com a tal el 1752, és la més sòlida. La segona és la Universitat de Cervera, d'on eixiren els primers homes de la futura Renaixença literària. La Real Junta Particular de Comercio de Barcelona és el darrer focus institucional, remarcable pel seu esperit innovador, per l'afany de progrés tècnic i per la voluntat de difusió cultural i científica.

La gran figura vinculada a la Junta és Antoni de Capmany (1742-1813), filòleg, humanista i historiador. Capmany recupera el gloriós passat comercial i polític de la corona catalanoaragonesa amb *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona* (1779-1792) i *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón* (1787). Fou el primer a rescatar de l'oblit el *Llibre de Consolat de Mar* (1791), en una edició que incloïa un vocabulari dels mots de comprensió difícil. Capmany, però, no creu encara en les possibilitats del català i justifica la versió castellana d'un text antic dient que:

"[...] la lengua catalana en la que está extendido el original es ya anticuada en el mayor número de vocablos y por otra parte sería inútil copiarla en un idioma antiguo provincial, muerto hoy para la república de las letras y desconocido del resto de Europa [...]"

Nota

A la Real Academia de Buenas letras s'hi vincularen escriptors i erudits interessats per l'ortografia, la gramàtica i el lèxic català.

La Universitat de Cervera, bressol de la Renaixença

A Cervera excel·liren, entre altres, Josep Finestres (1688-1777), jurista molt documentat i gran humanista, que mantingué una fecunda relació epistolar amb Gregori Maians.

Aquesta visió, la podien subscriure, si fa no fa, els altres erudits i historiadors de la Il·lustració i del preromanticisme. En destaquen els catalans Ignasi Torres Amat (1768-1811) i Fèlix Torres Amat (1772-1847), autors d'un repertori bibliogràfic fonamental, les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*, enllestit cap al 1815, però publicat només a nom de Fèlix Torres Amat el 1836.

També desenvoluparen una tasca de recuperació documental encomiable els principatins Pròsper de Bofarull (1777-1859) i Antoni Puigblanch (1775-1841) i els valencians Vicent Ximeno (1691-1764), autor d'*Escritores del Reino de Valencia* (1747), Just Pastor Fuster (1761-1835), que publica una *Biblioteca valenciana* (1827-1830), Joaquim Llorenç Villanueva (1757-1837) i Jaume Villanueva (1765-1824), germà de l'anterior i autor del famós i monumental *Viaje literario a las Iglesias de España* (1803-1821). A Mallorca, els intel·lectuals més destacats de l'època foren Bonaventura Serra (1728-1784) i el lul·lista Antoni Ramon Pasqual (1708-1791), que s'expressaren en castellà. En canvi, a Menorca preferiren el català el dramaturg i poeta Joan Ramis (1746-1819) i el gramàtic Antoni Febrer i Cardona (1761-1841), dels quals ens ocuparen més endavant.

La repressió absolutista de Ferran VII contra els intel·lectuals liberals retardà la penetració del romanticisme, que, tanmateix, anà fent la seva via. A València s'imposarà el d'origen francès, de caire progressista, de la mà d'editors com Josep Orga, Ferrer d'Orga i Marià Cabrerizo i al voltant de tertúlies i cenacles literaris com el que mantenien els membres de l'Escola Pia. A Barcelona la revista *El Europeo* (1823-1824) donà a conèixer nombroses mostres de l'obra dels grans escriptors romàntics alemanys i anglesos, d'ideologia bàsicament conservadora.

2.2. El discurs de la modernitat lingüística

La ideologia lingüística que cristal·litzarà en la Revolució Francesa es basa en el projecte de construcció d'una llengua "nacional", que és correlatiu al de la creació d'un mercat igualment nacional. Efectivament la burgesia en ascens desenvoluparà tres línies d'acció teòrica i política, paral·leles i interconnectades:

- la creació d'un mercat unificat dins les fronteres polítiques de França;
- la creació d'una autèntica estructura d'estat, dotada d'una ideologia estatista, i
- la ideologia de la representació política.

Vegeu també

Vegeu l'apartat "Els estudis sobre la llengua" d'aquest mòdul didàctic.

Lectura complementària

Sobre llengua "nacional" podeu consultar la referència següent:

Rennée Balibar; Dominique Laporte (1974). *Le français national: politique et pratique de la langue nationale sous la Révolution*. París: Hachette. [Trad. esp.: *Burguesia y lengua nacional* (1976). Barcelona: Avance.]

El canvi de sentit de la *natio*, el terme del llatí medieval en què es fonien la identitat lingüística i la política, és una de les grans troballes de la Revolució. La *nació* reinventada pels revolucionaris és un concepte eminentment polític i en certa manera abstracte. No es tracta ja d'un terme adequat a una consciència d'adscripció al grup cultural i lingüístic, sinó que designa en primer terme una pertinença política, que es fa coincidir amb una llengua única de grup: *la llengua nacional*.

Aquesta noció descansa en el principi de l'individu ciutadà i en la separació entre societat civil i estat. L'home com a institució política independent és una creació ideològica revolucionària, que es revestirà de la retòrica ampullosa dels drets humans.

La Revolució introduirà tot un seguit de canvis culturals, polítics, administratius i jurídics que es fan sempre invocant els principis de racionalitat i d'interès col·lectiu. És més, s'introduiran abans –molt abans en algun cas– que siguin efectius. Hi ha historiadors que consideren el cas francès com un paradigma del funcionament ideològic, vàlid per a moltes situacions nacionals en què les estructures d'estat són històricament anteriors a la consciència nacional. Dit altrament: la ideologia nacional crea la nació, a partir d'unes instàncies de poder, els aparells ideològics de l'estat, dels quals la consciència és una forma particularment complexa.

La ideologia lingüística de la modernitat revolucionària s'emboïlla d'arguments pretesament racionals. La racionalitat és aquí la racionalitat excloent de l'eficàcia econòmica, que nivella o elimina tant les diferències econòmiques, com les culturals i lingüístiques. A l'interior del nou estat no solament han de caure les duanes regionals que entrebancaven el trànsit de mercaderies, sinó també les diferències de frontera militar, eclesiàstica o lingüística.

A partir de la Revolució, els termes *nació* i *nacional* es fan quasi omnipresents i impregnen totes les esferes de l'activitat pública o privada. La nació té un territori, unes fronteres i una milícia nacionals. Té una forma específica de representació política: l'Assemblea Nacional. I se n'assegura la reproducció social per mitjà de la instrucció pública nacional. Aquesta institució s'encarrega de vetllar per l'instrument nacional més preciós: la llengua nacional.

El francès es converteix en la peça bàsica per a la cohesió de la nova societat burgesa. El seu coneixement i difusió universals són *conditio sine qua non* per a la supervivència i el manteniment de la república.

El terme *jacobinisme*

Les tres línies abans enunciatades, amb les diverses fonts doctrinàries i les contradiccions de pensament i de praxi que comporten, se solen identificar amb el terme *jacobinisme*. Històricament el jacobinisme constituí una opció política organitzada que, en el context revolucionari (1789-1794), s'enfrontà a les altres faccions liberals. Es tracta, doncs, d'un terme equívoc, que sovint s'utilitza com a sinònim de liberalisme i que designa tant una forma d'organització política, com una visió social i un mode d'exercir el poder.

La síntesi d'aquestes idees apareix en un document elaborat per l'abat i bisbe constitucional de Blois Henri Grégoire. El Comitè d'Instrucció Pública de la Convenció Nacional li encomanà el 1790 la confecció d'un informe sobre la realitat sociolingüística francesa. Grégoire recaptà ajut de diversos col·laboradors escampats per tot el país i el 1793 presentà a l'esmentat comitè un *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française*, que es publicà l'any següent. En aquest informe, Grégoire constata que la França revolucionària era una societat marcadament plurilingüe. D'uns 26 milions d'habitants, només dues cinquenes parts eren francòfons de naixement; 6 milions ignoraven el francès; només 3 milions el parlaven correctament i el nombre dels qui el sabien escriure devia ser inferior encara.

L'interès d'aquest document depassa l'anècdota en què s'inscriu, ja que esdevindrà el model ideològic d'altres processos de substitució lingüística durant els dos segles següents. En efecte, Grégoire hi construeix una argumentació fal·laç i esbiaixada. Postula que si França volia esdevenir un estat sòlid i respectat, que encarnés els principis revolucionaris de la llibertat, la igualtat i la fraternitat, el francès havia de ser-hi l'única llengua de coneixement obligatori en l'educació i la cultura públiques.

El francès era la llengua de la nació. S'hi associaven els trets de progrés moral, social i polític i representava en definitiva un instrument de modernització i avenç. Per contra, la resta de parles, denominades *patuès* (*patois*), representen tot el contrari: la reacció i les tenebres de l'Antic Règim, l'obscurantisme i l'endarreriment individual i col·lectiu.

Són modalitats lingüístiques que, com el francès dialectal diferent de l'illa de França, la regió de París, el bretó, l'occità, el francoprovençal, el català, l'alemany alsacià o l'èuscar, no mereixen ni la dignitat de ser reconegudes i enumerades –d'existir, doncs–, i consegüentment han de ser anihilades.

Val a dir que els ideals de la Revolució Francesa seran plasmats políticament a Espanya en la Constitució de Cadis, del 1812, dissenyada amb el patró jacobí de la nació política, que omet la qüestió lingüística per tal com pressuposa la universalitat de la llengua espanyola, tan òbvia que no requereix explicitació.

Les conclusions de Grégoire

Grégoire planteja la necessitat d'anihilar (*anéantir*) el patuès (*patois*) i universalitzar la competència i l'ús del francès com a instrument de cohesió nacional.

Gltofàgia

L'informe de Grégoire representa l'actitud de gltofàgia, o assimilació de la llengua més feble, que arriba a l'extrem d'equiparar llengües distintes, com ara el bretó, el basc o el català, amb modalitats del francès com el normand o el picard.

3. El bandejament dels usos formals de la llengua

L'exclusió del català dels usos públics condicionà indubtablement l'evolució global de la llengua i propicià que l'opció lingüística fos alhora exponent de l'estatus social dels parlants. En l'apartat següent considerarem en quins termes es produí aquest fenomen.

3.1. Llengua i classes socials

A pesar de les mesures coercitives contra el català, després de la Nova Planta, la immensa majoria de la població de les terres catalanes continuava expressant-se en la seva llengua. Ara, però, l'aristocràcia consuma el procés de castellanització, que s'estén a alguns sectors de l'alta burgesia, especialment en tota mena d'actes públics.

El contacte amb el castellà es fa més present en aquesta època per la presència de funcionaris, eclesiàstics i militars d'aquest origen. La victòria borbònica reforçà els sectors i col·lectius socials més permeables a la castellanització, com eren gran part dels notaris i els jesuïtes, i perjudicà els que s'havien decantat per la causa austriacista, com els menestrals, els artesans i gran part del baix clero. Quasi tot el poble era analfabet i no entenia ni parlava una altra llengua que el català. Tot i que els decrets de Nova Planta preveïen l'accés de tots els súbdits del rei als càrrecs administratius de la monarquia, se n'impedí o restringí l'ocupació als catalanoparlants almenys fins al regnat de Carles III. N'és un bon exemple l'acord que adoptà el Consejo de Castilla el 1730 amb relació a Mallorca:

"La Cámara ha procedido siempre con reflexión a que siempre sea mayor el número de castellanos en cada sala que el de naturales, y los fiscales siempre castellanos."

Així i tot, un bon sector de la població s'anava habituant a conviure amb pautes diglòssiques, segons les quals els documents institucionals i d'un gran abast públic, com també les manifestacions de l'alta cultura, es transmetien en castellà, mentre que els documents interpersonals, locals i interns (contractes de compravenda, testaments, llibres de comptes, ordinacions municipals, dietaris i, com veurem de seguida, una abundant literatura eclesiàstica) es redactaven en la llengua autòctona.

La constitució de les societats "d'amics del país" i d'acadèmies i l'autorització del comerç amb Amèrica afavoriren la familiarització dels seus promotors burgesos amb el castellà. Però l'únic idioma parlat per la immensa majoria de la població, després de quasi un segle de prohibicions, era el català.

Durant la guerra del Francès, el català esdevé llengua cooficial (1810-1812), i això arrossega els mitjans de comunicació a substituir l'espanyol pel català. El *Diario de Barcelona*, aparegut el 1793, es transforma en *Diari de Barcelona i del Govern de Catalunya*, en edició bilingüe a doble columna francès-català, en aquest ordre. A Girona es publica la *Gazeta del Corregiment de Girona*, íntegrament en català.

En realitat, la bona voluntat envers la llengua era sols aparent. La política napoleònica buscava d'atreure's la població i els nuclis intel·lectuals encara fidels a la llengua catalana, oposant-los a la monarquia espanyola. Però la minoria afrancesada que governava el país no volia prescindir del castellà, idioma en què es proposa la traducció dels codis napoleònics.

La Revolució Francesa accentuà la presència del francès a la Catalunya del Nord. Un rígid sistema administratiu, d'ençà que el Rosselló esdevingué departament dels Pirineus Orientals, afavorí l'assimilació lingüística d'una part de la població urbana al llarg del segle XIX.

3.2. Els inicis de la política lingüística

La conseqüència directa de la victòria borbònica fou la unificació lingüística de la nova monarquia espanyola, unificació que s'erigeix en premissa de la unitat de l'estat i que s'adreça contra els idiomes dits *regionals*: el basc, el gallec i el català.

Carles III

Desconeixement de la llengua castellana

El general Ricardos hagué de recórrer a la llengua catalana perquè els catalans del Principat s'oferissin a lluitar pel Rosselló durant la Guerra Gran.

Vitalitat de la llengua catalana

Contra la castellanització de les elits, el fet que, entre el 1801 i el 1833, es publiquin més de 370 obres en llengua catalana demostra l'absoluta vitalitat de la llengua del país en la comunicació oral i en certs usos escrits.

Jaubert de Paça

Com escriví Jaubert de Paça el 1824, "[...] on parle français avec les étrangers et dans toutes les réunions publiques, [mais] on y renonce dans l'abandon de la vie privée et dans les rapports particuliers".

Així, l'article IV del *Decreto de Nueva Planta y Audiencia de Cataluña* advertia que "las causas de la Real Audiencia se sustanciarán en lengua castellana". Més interessant sociolingüísticament que el decret és examinar la ideologia que es desprèn de les instruccions que en matèria lingüística eleva el fiscal José Rodrigo Villalpando als corregidors del Principat el 29 de gener del 1716:

"Lo sexto, se podría prevenir el cuidado de introducir la lengua castellana en aquel país. La importancia de hacer uniforme la lengua se ha reconocido siempre por grande, y es una señal de la dominación o superioridad de los príncipes o naciones, ya sea porque la dependencia o adulación quieren complacer o lisonjear, afectando otra naturaleza con la semejanza del idioma, o ya sea porque la sujeción obliga con la fuerza. Los efectos que de esta uniformidad se siguen son muy beneficiosos, porque se facilita la comunicación y el comercio, se unen los espíritus divididos o contrarios por los genios y se entienden y obedecen mejor las leyes y órdenes.

Pero como a cada nación parece que señaló la naturaleza su idioma particular, tiene en esto mucho que vencer el arte y se necesita de algún tiempo para lograrlo, y más cuando el genio de la nación como el de los catalanes es tenaz, altivo y amante de las cosas de su país, y por esto parece conveniente dar sobre esto instrucciones y providencias muy templadas y disimuladas, de manera que se consiga el efecto sin que se note el cuidado."

El tractament fou el mateix per a valencians i balears, llevat dels menorquins, atès que, durant els tres períodes de la dominació anglesa (1708-1756, 1763-1782 i 1798-1802) els fou respectada, bé que només parcialment, l'oficialitat del català i en feren un important conreu literari.

El català també gaudia d'oficialitat consuetudinària a Andorra, on Antoni Reig compilà els costums del país a *El Polítar andorrà* (1763). Ja hem vist que, al Rosselló, el desplaçament institucional i cultural del català pel francès s'havia iniciat jurídicament abans del XVIII. Però després de la guerra de Successió, la dominació francesa, que hi tenia un cert caràcter provisional, s'afermà definitivament.

El castellà és la llengua protegida pel poder, estudiada i fixada gramaticalment. El 1713 es crea la Real Academia Española, que inicia el 1716 la primera edició del *Diccionario de la lengua castellana*, acabada el 1739. El català, per contra, és objecte d'una persecució al llarg del segle XVI-II que afecta diversos aspectes de la vida pública, des de la toponímia fins a l'ensenyament, l'activitat editorial, el comerç o la vida municipal i eclesiàstica.

Persecució en la toponímia i en l'antroponímia

Els noms de les poblacions i de les persones adopten una fesomia castellana. Així, *Montserrat* passa a *Montserrate*, *Benidorm*, a *Beniduerme*, *Pujol*, a *Puchol*, etc. A vegades, són alterats per motivacions polítiques. N'és un exemple *Xàtiva*, que passa a dir-se *San Felipe*.

No sempre és fàcil delimitar quins efectes són conseqüència directa de l'acció repressiva de la Nova Planta i quins eren anteriors a la seva irrupció violenta. Fixem-nos en l'àmbit de la producció llibresca, en què l'avenç del castellà s'havia consolidat durant el Barroc. No pot estranyar, doncs, que els propagandistes del conflicte successori d'ambdós bàndols empresin quasi exclusi-

vament el castellà. De fet, el nombre de publicacions en català davallà al segle XVIII fins a la seva desaparició temporal, sobretot al País Valencià, dins un context de crisi generalitzada en la producció de llibres.

Les disposicions lingüístiques dels decrets de Nova Planta no devien ser gaire eficaces en l'eradicació del català dins l'àmbit administratiu, per tal com Carles III adopta diverses mesures legals que miren d'implantar amb més contundència i amb un abast més gran l'ús del castellà. Així, la Real Cédula de Aranjuez, del 1768, disposava, a més de la uniformització dels aranzels judicials, la introducció del castellà en diferents àmbits de la vida pública, i, sobretot, en les escoles. El 1772, s'imposava el castellà també en la comptabilitat. El 1777, Miguel Bañuelos, intendent de Mallorca, tramet un informe a Madrid en què assenyala els mitjans per a eradicar de l'illa "el sensible barbarismo que se experimenta". Entre aquestes mesures proposa la de fer venir mestres:

"[...] de las provincias de Castilla a enseñar a esta juventud nuestra lengua matriz a bien escribir ... [pues] la gente que se tiene por culta, el mallorquín es su predilecta explicación entre ellos y con nosotros dan mil tropezones [...]. Los demás no hay forma de que hablen una palabra castellana y de aquí se infiere lo que será el pueblo vulgar."

El 1799, es prohibien les representacions teatrals que no fossin en castellà. El 1821, el Govern liberal imposava el Pla Quintana per garantir l'ensenyament obligatori de la gramàtica castellana.

Però aquestes disposicions i recomanacions no es dugueren a terme sistemàticament i palesen més la voluntat castellanitzadora que no uns resultats efectius. Així, als tribunals de justícia, es continuà utilitzant el català, si més no en les declaracions processals, fins al 1820, i les ordinations de l'Ajuntament de Barcelona no canviaren de llengua fins al 1810.

Ja hem vist que els ocupants francesos reconegueren la cooficialitat del català al Principat (1810-1812) fins que Napoleó en decretà l'annexió a l'imperi francès.

De la vitalitat del català al Rosselló, en són proves contundents les nombroses mesures legals per a prohibir-ne l'ús públic i privat, singularment adreçat als eclesiàstics. A partir de la segona meitat del XVIII, alguns rossellonesos comencen a utilitzar el francès com a llengua de l'erudició i de l'alta cultura. S'hi instal·la així una diglòssia substitutiva, que s'accentuarà a partir de la Revolució. La Convenció Nacional arribarà a prohibir l'ús públic de la llengua catalana. Això explica, per exemple, que el municipi de Perpinyà suprimís la representació en català del drama religiós *La presa de l'hort*, ja que "[...] la loi ordonne aux autorités constituées d'employer tous les moyens qui sont en pouvoir pour anéantir les diverses idiomes".

A l'Alguer, l'italià desplaça el català i l'espanyol com a llengua de l'administració i de l'escola a partir del principi del segle XIX.

3.3. L'actitud de l'Església

En el segle XVIII, potser com a reacció contra la Il·lustració castellanitzant, hi ha un notable desplegament de la literatura devota popular en català, prova de l'ús generalitzat del català, que contrasta amb l'actitud castellanista de gran part de la jerarquia i dels superiors religiosos. No debades els seus nomenaments eren proposats pel rei. Entre els prelats que es distingiren més en la tasca d'implantació del castellà en la predicació, en la catequesi i en els *Quinque libri*, els llibres dels registres sacramentals, destaquen Andrés Mayoral, arquebisbe de València (1737-1769), i Juan Díaz de Guerra, bisbe de la Ciutat de Mallorca (1772-1777).

Ara bé, si en algunes diòcesis, com Tortosa, València o Mallorca, els bisbes foren, en general, refractaris a l'ús del català, en altres diòcesis, com Barcelona, en particular durant l'episcopat del valencià Josep Climent (1706-1781), la situació hi fou favorable.

L'ús del català en la predicació depenia de la persona que tenia al seu càrrec la dignitat eclesiàstica i dels costums del bisbat. En general, però, els edictes i les pastorals que tenien un interès general o afectaven el poble, i també les butlles, indulgències o jubileus, eren redactats en català, mentre que els documents dirigits a la clerecia ho eren en castellà o llatí.

El Concili de la Província Tarraconense, del 1727, tot i que majoritàriament filipista i forastera, acorda que els sermons es prediquin preferentment en català, no sense la denúncia de l'Audiència de Catalunya al Consejo de Castilla. De fet, la monarquia i els organismes territorials que en depenien no deixaven d'interferir en aquests afers. I així, la pragmàtica del 1768, de Carles III, també ordenava que les sentències de les cúries eclesiàstiques fossin redactades en castellà.

Els nomenaments episcopals durant aquest regnat foren decisius per al procés de castellanització de l'administració i de l'oratori solemne eclesiàstiques. Tanmateix, al País Valencià, moltes parròquies mantingueren els *Quinque libri* en català fins a mitjan segle XVIII. En una altra mena de textos, aquest ús es prolonga fins ben entrat el segle XIX, com és el cas del *Llibre de la fàbrica i armari* de la catedral de València, escrit en català fins al 1847.

Prohibició de l'estudi de l'obra de Llull

Juan Díaz de Guerra, bisbe de la Ciutat de Mallorca, arribà a prohibir el culte i l'estudi de l'obra del beat Ramon Llull.

Lectura recomanada

Vicent Pitarch (2001). *Llengua i Església durant el Barroc valencià*. València/Barcelona: IIFV/PAM.

L'ús del català predominà en els llibres d'ordes i confraries, sermonaris i manuals de missió, catecismes, llibres del ritual litúrgic, sovint dits *consuetes*, sacramentaris de confessió i de matrimoni, arts de ben morir, vides de sants, devocionaris, tractats asceticomístics, exercicis del cristià, etc. Només als pobles catalanòfons de l'Aragó sota jurisdicció eclesiàstica no catalana es començà a ensenyar el catecisme en castellà.

Nota

Entre els ordes religiosos, els jesuïtes foren els partidaris més aferrissats de la castellanització, mentre que els franciscans mantingueren una certa lleialtat lingüística.

A Catalunya i a les Balears sobretot, la vitalitat del català en la vida religiosa i el pes de la tradició permeteren la continuïtat d'un registre relativament culte en la predicació i en la literatura devota. La predicació en català al País Valencià no tenia aquella vitalitat, però dades com el fet que un llibre editat a València per Benet Monfort cap a mitjan segle XVIII donés normes sobre la forma i l'estil de la predicació en llengua autòctona suggereixen la persistència de la tradició culta d'èpoques anteriors.

Exemple

Així, a les Illes es feia servir, per exemple, en la predicació *nosaltres, història* o l'article *lo/la*, en lloc de les variants col·loquials *noltros, histori* o *es/sa*, respectivament.

3.4. L'ensenyament

Després dels decrets de Nova Planta, l'ensenyament primari continuà majoritàriament en mans dels ordes religiosos, sobretot en els nuclis urbans, i la seva llengua vehicular era el català. Tampoc no canvià la situació de l'ensenyament secundari. Però hi havia alguns ordes religiosos, com els jesuïtes, que procuraven introduir l'ensenyament del castellà. L'alfabetització no arribava sinó als 5%-10% de la població.

La reedició d'Anselm Turmeda

Un dels opuscles en català més reeditats en aquesta època fou *Llibre de bons amonestaments*, d'Anselm Turmeda.

Lectura complementària

Miquel Pueyo (1996). *Tres escoles per als catalans. Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*. Lleida: Pagès Editors.

Com ja ha estat dit, l'ensenyament universitari fou el més afectat per les noves orientacions lingüístiques, però només relativament, ja que la llengua que en resultà més perjudicada fou el llatí.

Els universitaris del Principat havien d'acudir a Cervera, encara que gradualment s'autoritza alguns col·legis religiosos a impartir cursos de nivell superior, que després eren convalidats per la nova universitat filipista. Els catalans del Principat no podien estudiar a les universitats estrangeres, com tampoc els rossellonesos a les espanyoles. Tanmateix, una part d'aquells acudien a la universitat de la Ciutat de Mallorca o, molt minoritàriament, a dues de les valencianes (València i Gandia). La d'Oriola atreïa els estudiants murcians, amb les repercussions lingüístiques consegüents.

Ben aviat, els funcionaris de les noves institucions de Govern s'encarreguen d'aplicar al conjunt del sistema escolar l'esmentada recomanació de Villalpando, però amb resultats molt pobres. Amb Carles III s'enceta una política educativa per a millorar l'ensenyament, la qual cosa implicava fer més efectiu l'ensenyament del castellà. Això explica, per exemple, que no fos autoritzat el manual *Rudiments de la llengua llatina, per aprendre fàcilment y en breu temps la*

construcció comuna (1762), del menorquí Antoni Peralta, ja que l'aprenentatge del llatí per mitjà del català és "un método al parecer no aprobado del Real Consejo para las escuelas públicas y no muy decoroso para la nación española".

L'expulsió dels jesuïtes (1767) ocasionà greus problemes docents, ja que la monarquia perdia amb la seva sortida uns dels puntals més fermes en el procés de castellanització. Però els escolapis n'assumiren ràpidament les directrius. Un dels aspectes bàsics de la pragmàtica del 1768, de Carles III, era precisament l'obligació de cursar en castellà els estudis de gramàtica.

No feia gaires anys que Baldiri Reixac havia publicat les seues *Instruccions per a l'ensenyança dels minyons* (1749), en què al costat del discurs convencional sobre la utilitat de l'aprenentatge del castellà, preconitzava el català com a llengua vehicular de l'ensenyament no universitari. El 1773, es prohibia l'edició de llibres escolars en català a la Universitat de Cervera.

Al Rosselló s'intensifica la francesització mitjançant l'ensenyament. I així l'intendent Carlier publica el 1762 una ordenança en què insistia en l'obligació de l'ús del francès en atenció al fet que "il n'y a rien qui entretienne l'union et l'amitié entre des peuples des différentes nations que la conformité du langage". La Universitat de Perpinyà, creada el 1760, també esdevingué un focus important de francesització.

4. Els usos literaris

Enfront de l'actitud castellanitzadora dels il·lustrats, hi ha durant tota aquesta època una copiosa producció literària en els gèneres populars i tradicionals que es manté fidel a la llengua del país. Aquesta literatura, en la producció de la qual intervenen sovint elements de la baixa noblesa, accentua els valors tradicionals, que creu amenaçats pel despotisme absolutista i pel gust afrancesat. Així es crea un sentiment "casticista" per les coses pròpies, que al segle següent desembocarà en la reivindicació del folklore i de la cultura popular.

La pervivència dels gèneres populars relativitza la versió d'una llarga decadència sense manifestacions del català literari, ni que sigui amb una llengua relativament empobrida per la interferència lèxica i morfosintàctica del castellà.

Els gèneres populars o semipopulars oscil·len entre la religiositat dels goigs, les nades i les cançons religioses i el sentit profà, sia líric, humorístic o satíric de les cançons de bandolers i lladres de camí ral, de les corrandes (follies, cobles i gloses), de les cançons de pandero, dels pasquins i jeroglífics.

Els col·loquis, en què podien intervenir diferents personatges, se solien escriure per a la declamació pública, però l'estructura dramàtica que tenien en permetia la teatralització. Col·loquiars com Carles Ros, Carles Leon; Manuel Civera, *el Fideuer*; Vicent Clèrigues, *el Bolònio*; Vicent Branchat o Pasqual Martínez, autor del famós *Col·loqui de Nelo el Tripero*, assoliren una gran popularitat al seu temps.

Els col·loquis, que en bona part són anònims, reflecteixen molt bé la societat i la llengua de l'època. S'hi satiritzen els gustos dominants i s'exalcen les tradicions populars. A partir de l'ocupació francesa, molts col·loquis es posen al servei de les pugnes ideològiques de l'època i alguns, com les *Conversacions que tingueren Saro el Perrengue i el doctor Cudol* (1809-1820), de Manuel Civera, defensen explícitament l'ús i la dignificació social de la llengua. Enfront d'aquestes manifestacions popularistes, hi ha arreu del domini lingüístic intents de poesia culta, sia de factura barroca, sia d'aspiracions neoclàssiques, com part de la que conreen els valencians Joan Collado i Joan Baptista Escorihuela, el principatí Agustí Eura, el mallorquí Guillem Roca o el menorquí Antoni Febrer. La poesia setcentista del Principat es mostra influïda per la preceptiva, la mètrica i els gustos castellans del Barroc tardà. És fonamentalment una poesia de circumstàncies (política, festiva, profana, devota, etc.), molt academicista, artificiosa i d'escàs relleu.

Nota

Al País Valencià abunden les auques, els romanços, els "milacres", les rondalles i, en especial, els col·loquis.

Els col·loquis

Són l'antecedent del teatre costumista valencià al segle XIX, que té en el sàinet l'esquema dramàtic fonamental.

L'expressió "País Valencià"

En un col·loqui anònim del 1762 apareix l'expressió "País Valencià", que es documenta per primera vegada en la *Vida de fray Agustín A. Pascual* (1699), de fra Agustí Bella.

Contràriament a la poesia, la prosa de l'època (dietaris, relats de viatges, hagiografies, receptaris de cuina, llibres d'oficis, etc.), malgrat la castellanització lèxica i sintàctica, conserva normalment la cadència genuïna. Hi contribueix la tradició del llenguatge administratiu, conservador per naturalesa.

No tota l'aristocràcia fou desafecta a la seva llengua, si més no en l'expressió privada: el més aristocràtic dels ordes militars, el Gran Priorat de Catalunya de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem, manté en català el seu llibre d'actes, i nobles com Riquer, Benavent o Sentmenat escriuen dietaris en llengua autòctona.

A Catalunya, el més interessant dels dietaris de l'època és el *Calaix de sastre*, de Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà (1746-1819). Escrit sense voluntat literària entre el 1769 i el 1816, constitueix un excel·lent testimoni històric de la fi de l'Antic Règim i de l'ocupació napoleònica. Amb una sintaxi descurada a vegades, en fa una descripció realista, molt viva i no exempta d'ironia i humor.

També són d'interès lingüístic i sociològic les *Memòries*, de Sebastià Casanova, i els *Successos de Barcelona (1822-1835)*, anònims. Com a llibre de viatges destaca la *Relació de la peregrinació a Jerusalem per un pare franciscà (1762)*, de fra Joan López.

L'única obra en prosa digna de menció al País Valencià és la *Rondalla de rondalles (1768)*, de Lluís Galiana, de gran interès lingüístic pels modismes, dialectalismes i vulgarismes que té, fidel reflex del valencià col·loquial de l'època, i d'una gran popularitat. A Mallorca, en l'àmbit de la prosa, és digne de notar l'*Exposició sobre el llibre "De l'Amic i de l'Amat" (1760)*, de sor Anna Maria del Santíssim Sagrament, tot i que només se'n publicà una versió castellana.

Arreu del domini lingüístic, el teatre popular continua la rica tradició medieval de les representacions religioses (cicles de Pasqua i Nadal) i del teatre profà, bastant castellanitzat. El vessant culte segueix tant els models del Barroc castellà com les concepcions i les formes del neoclassicisme europeu. En el segle XVIII i fins ben entrat el XIX, al Rosselló, a Menorca i en menor grau a Mallorca hi ha una activitat teatral relativament intensa, basada en els postulats del neoclassicisme francès: al costat d'obres de creació, generalment de temàtica religiosa, es fan traduccions de les obres de teatre franceses més conegudes (Molière, Racine, Corneille, Voltaire, etc.). L'autor més destacat és el ja mencionat Joan Ramis. La seva *Lucrecia* és la millor obra teatral de l'època en català.

Ja hem vist que l'esperit de la Il·lustració setcentista consolidà la posició del castellà com a idioma de l'expressió literària i preparà alhora, sempre des d'una perspectiva diglòssica, el camí del redescobriment romàntic del passat. Així i tot, s'escriuen en català alguns tractats científics de matemàtiques, astronomia, història natural, agricultura i historiografia.

5. Les ideologies lingüístiques

Les ideologies lingüístiques són el conjunt de discursos amb què els subjectes socials tracten de legitimar les seues conductes idiomàtiques, sia per a mantenir l'ordre establert, sia per a transformar-lo en algun sentit. Les ideologies estan lligades als judicis de valor o a les actituds més habituals en una societat i afecten, doncs, la majoria dels individus històrics. Tanmateix, les ideologies se solen identificar en els discursos produïts per les minories lletrades, que esdevenen així portaveus dels interessos dominants o dels agents de transformació social.

5.1. Les defenses de la llengua

Les apologies i reivindicacions del català durant el període de la Il·lustració es manifesten de manera distinta de com ho havien fet en l'època precedent. Ara, els crits de denúncia s'acompanyen de realitzacions concretes: tractats d'ortografia, diccionaris, edicions d'obres catalanes i, encara, d'alguna polèmica constructiva.

Atesa la posició castellanitzant dels homes més preparats, no resulta estrany que les defenses més vehements provenguin dels individus amb un bagatge intel·lectual notablement inferior, i que s'invoquin arguments estètics, sentimentals, patriòtics o tan pintorescos com l'avantatge que representa per al català la seva presumpta brevetat. No hi ha a penes consideracions pragmàtiques i mai no es qüestiona la preeminència culta del castellà, ni es plantegen les reivindicacions lingüístiques en un context social global.

Les reivindicacions de l'idioma són freqüents arreu del domini lingüístic, potser com una reacció més o menys conscient davant la pèrdua del baluard administratiu. Al Principat podríem destacar-ne l'*Apologia de l'idioma català*, d'Ignasi Ferreres, la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català*, de fra Agustí Eura (1680-1763), i les *Instruccions per a l'ensenyança dels minyons* (1749), de Baldiri Reixach (1703-1781). Algunes de les idees lingüístiques d'Agustí Eura i d'Ignasi Ferreres són deutores d'Antoni de Bastero (1675-1737), que a *La Cruzca provenzale* (1724) havia propugnat que no sols el català sinó també el francès, el castellà i l'italià derivaven del llemosí. La influència d'Antoni de Bastero també és palesa en el mallorquí Bonaventura Serra (1728-1784), el qual considera en la seva apologia de la llengua llemosina que "[en las Islas Baleares] se ha conser-

vado mucho más pura que en otras partes". Serra encara addueix "su antigüedad, abundancia y aptitud para hablar las demás lenguas" per a justificar la seva superioritat sobre el castellà.

Al País Valencià, el lluitador més gran pel conreu de l'idioma fou el notari Carles Ros i Hebrera (1703-1773). Carles Ros no tenia una preparació intel·lectual sòlida ni gaudí del reconeixement dels il·lustrats valencians contemporanis, però el seu entusiasme fou aplaudit pels renaixentistes, que se'n declararen seguidors. La seva obra presenta diverses vessants.

Com a apòlogista escriví *Epítome del origen y grandezas del idioma valenciano* (1734) i *Qualidades y blasones de la lengua valenciana* (1752), en què es fa ressò de les idees d'Escolano i de Ballester sobre la superioritat de la prosòdia valenciana respecte de la catalana i propugna el parlar de les "ciudades capitulares", València i Barcelona, com a model lingüístic que cal imitar, i coincideix així amb els criteris de les *Regles* de final del segle xv, atribuïdes per Pere Miquel Carbonell a Bernat Fenollar i a Jeroni Pau, text que devia desconèixer.

Com a gramàtic redactà sis opuscles sobre ortografia i gramàtica, entre els quals destaca la *Breve explicación de las cartillas valencianas*. En el camp de la lexicografia publicà el *Diccionario valenciano-castellano* (1764). I com a paremiòleg compilà un *Tractat d'adagis i refranys valencians* (1733). Compongué i edità nombrosos col·loquis i romanços, i féu publicar la *Rondalla de rondalles*, del seu amic Lluís Galiana (1740-1771), i l'*Espill*, de Jaume Roig. Carles Ros es féu prologar el *Diccionari* per fra Lluís Galiana, el qual hi recomanà l'edició dels clàssics per tal de millorar la llengua present, i hi indicà que, si algú en publicqués una qualsevol:

"[...] nada había de perder, porque todos los que fuesen de buen gusto en este reino la querrían, y en Mallorca y en Cataluña se despacharían también muchos ejemplares, por ser la lengua de todos estos reinos una misma en la substancia y aún casi en el modo, si hablamos de tiempo más antiguo".

5.2. La consciència lingüística

A pesar de la persistència del nom de *llemosí* per a designar la llengua medieval o bé la llengua compartida coetàniament per catalans, valencians i baleàrics, la consciència dels sectors cultes de totes les terres de llengua catalana que la seva llengua és una i que deriva de Catalunya té nombrosos testimonis.

El més conegut de tots és el que addueixen, el 1760, els diputats de Barcelona, València, la Ciutat de Mallorca i Saragossa en el *Memorial* que presentaren a Carles III, en insistir que:

"[...] hay otras leyes que obligan que en Cataluña, Valencia y Mallorca, sean obispos y clérigos de sus iglesias los que nacieron y se criaron en aquellos reynos. Porque en ellos se habla una lengua particular."

El 1785, l'Ajuntament de Palma protesta contra la prohibició del Consejo de Castilla als principatins d'estudiar a la Universitat de Palma. En la seva resposta, els regidors mallorquins remarquen que tant els principatins com els illencs són "naturales" d'allà, és a dir, de la mateixa llengua, atès que cal considerar "el reyno de Mallorca como parte de Cathaluña".

Antoni de Capmany reconeix a l'apèndix del *Libro del Consulado* (1791) que:

"[...] el catalán, a mediados del siglo XIII, era la lengua nacional de tres provincias o reinos, a saber, de Cataluña, Valencia, Mallorca, Menorca e Ibiza, y de allí se comunicó mucha parte a Aragón [...]. Fue, en una palabra, una lengua nacional, y no una jerga territorial, desde el siglo XII hasta principios del presente."

Més significatius són els testimonis de valencians, atesa la llarga tradició difrencialista del país. Ja hem vist el que Lluís Galiana exposa al pròleg del *Diccionario valenciano-castellano*, de Carles Ros. El 1766, el també esmentat bisbe Climent, a Barcelona estant, afirma:

"[...] casi todos los valencianos somos catalanes en el origen y con corta diferencia son unas mismas las costumbres y una misma la lengua de los naturales de ambas provincias".

El menorquí Antoni Febrer i Cardona (1761-1841) prologa els seus inèdits *Principis generals de la llengua menorquina* (1804) de la manera següent:

"Jo he instituat aquesta obra *Principis generals de la llengua menorquina*, no perquè consideri que aquesta llengua dèguia el seu origen a Menorca, sabent molt bé que aquesta illa fou fundada de valencians, catalans, etc., els quals e-hi portaren la seva llengua, que és la mateixa que nosaltres usam i antigament s'anomenava llemosina, sinó perquè, essent feta a Menorca, en certes paraules és algun tant diferent de la valenciana, catalana i mallorquina. No obstant, que això és una cosa tan accidental que no serà obstacle perquè la major part de les regles que en ella es donaran no puguin servir per uns i altres. És, doncs, no únicament per als menorquins, sinó també per als mallorquins, catalans i valencians, que jo he treballat aquesta gramàtica."

Malgrat la seva sòlida formació en diversos camps del saber, els il·lustrats valencians i els seus seguidors continuaren emprant la denominació de llemosí per a la llengua antiga (Maïans, Galiana) i, en alguns casos (Sales), per a referir-se al conjunt de la llengua coetània, i remarcaven així, implícitament, la unitat lingüística entre Catalunya, València i les Balears. El valencià, per a ells, només designava un dels tres dialectes principals de la llengua.

En canvi, a *Valencia antigua y moderna*, Marc Antoni d'Orellana (1731-1813) arribà a formular per primera vegada una doctrina secessionista del valencià, perquè considerava que s'havia separat del català i del mallorquí per agregació de termes castellans, italians i llatins i per la suavitat i dolçor de la seva prosòdia. Ben diferent de la d'Orellana és la posició de Gaspar Melchor de Jovellanos, escriptor i polític asturià confinat a Mallorca per Carles IV, que propugnava,

Vicent Ximeno

Erudit i autor d'*Escritores del Reyno de Valencia* (1747) no s'està de reconèixer que "[valencians i mallorquins] de ellos [els catalans] tienen el origen y la lengua".

ja al principi del segle XIX, l'ensenyament de la llengua materna als infants. La seva condició d'il·lustrat foraster explica molt bé l'opció onomàstica que adoptà en una carta a un amic de Tarragona:

"Si no me engaño, tardará V. poco a desbautizarla a la que llaman lengua lemosina, para ponerle el nombre de catalana."

6. Els estudis sobre la llengua

L'esperit il·lustrat, tot i mantenir una actitud més aviat arqueològica envers la cultura autòctona, desvetllà el desig d'estudiar la llengua d'una manera més sistemàtica. Fruit d'aquest interès són els primers intents, encara precientífics, d'iniciar una fixació gramatical i lèxica.

6.1. El plantejament de la qüestió ortogràfica

La pèrdua del català com a llengua de l'Administració pública, la interferència del castellà i del francès i la convicció que calia modernitzar l'ortografia de la llengua, tal com feien coetàniament les grans llengües de cultura, repercutiren negativament en la conservació de la tradició gràfica, especialment al Principat, al Rosselló i a Menorca. Els diccionaris bilingües i les gramàtiques del segle XVIII, sovint justificats com a eines per a l'aprenentatge del castellà, no resolgueren la desorientació ortogràfica dels lectors.

A Mallorca, la tradició eclesiàstica i, al País Valencià, el record i la reedició de diverses obres literàries del segle XV contribuïren a mantenir millor la tradició gràfica. Ja hem vist que Carles Ros s'esforçà a publicar tractats sobre ortografia.

Al Principat, Josep Ullastre (1690-1762) propugnà a la seva inèdita *Gramàtica Cathalana embellida ab dos ortografies* (1743) una ortografia fonètica, amb criteri sistemàtic i solucions que anuncien algunes de les adoptades per l'actual normativa ortogràfica, com, per exemple, la grafia *l·l*. Joan Petit, a la seva *Gramàtica catalana predispositiva per a la més fàcil intel·ligència de l'espanyola i llatina* (1796), i Antoni Febrer, als seus *Principis generals i particulars de la llengua menorquina* (1821), inèdits, també proposen alguns dels signes ortogràfics que consagrarà la normativa fabrista, com el guionet.

Amb el canvi de segle, la premsa es fa ressò de les polèmiques ortogràfiques o sobre el model de llengua literària. En efecte, tant a Barcelona com a València, dos periòdics acabats de fundar, el *Diario de Barcelona* i el *Diario de Valencia*, es fan ressò de l'interès per aquestes qüestions, fins aleshores patrimoni exclusiu dels cercles erudits.

El *Diario de Barcelona* ja en publicà una entre juliol i novembre del 1796, en què intervé el gramàtic Josep Pau Ballot. El *Diario de Valencia* acull entre el 1802 i el 1803 el debat entre Manuel Joaquim Sanelo (1760-1820) i el poeta Joan Baptista Escorihuela (1757-1817). Sanelo, autor d'un notable *Diccionari valencià-castellà*, inèdit al seu temps, es perfila com un fervorós partidari de

Lectura complementària

Mila Segarra (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.

reconstruir la llengua literària, per a la qual cosa propugna l'estudi i la reedició dels clàssics i la depuració sistemàtica de barbarismes. En canvi, Escorihuela se situa en el pol oposat:

"Puix la llengua pura i neta
s'escriu com parlar-se es deu i
avenint-se al parer seu
l'ortografia és perfeta."

A les Balears, les polèmiques ortogràfiques se circumscriuen a la correspondència privada. La més interessant potser fou la que sostingueren Josep de Togores, comte d'Aiamans (1767-1831), i el menorquí Antoni Febrer i Cardona (1761-1841) a propòsit del tractat gramatical *Principis de lectura menorquina* (1804), obra de Joaquim Pons, que en el seu temps fou publicat anònimament.

6.2. Els estudis gramaticals i lexicogràfics

Les propostes de regulació gramatical i lexicogràfica del segle XVII no són gaire ambiciosos, atès que no es concebien per a un ús social ampli, sinó per a fixar els usos escrits minoritaris. Al País Valencià només Carles Ros s'hi dedicà plenament, amb més bona fe que resultats. La seva tasca fou tanmateix ben meritòria, vist l'estat de prostració del valencià, "tan descaecido, que a penas hay persona que lo entienda, lea ni escriba, ni se hace caso de él", segons les seues paraules. En el XIX pertanyen les diverses obres lexicogràfiques de Sanelo, cap de les quals no publicada, com l'esmentat *Diccionario valenciano-castellano*.

Al Principat abunden també els assajos de lexicografia i gramàtica. Dins els primers assenyalarem, a més de les reedicions dels diccionaris de Nebrija i Lacavalleria i dels vocabularis inclosos a les obres d'Antoni de Capmany i Baldiri Reixac ja referides, el *Prontuario orthologi-graphico trilingüe* (1743), de Pere Màrtir Anglès (1681?-1754), el primer tractat extens de pronúncia, ortografia i puntuació del català, i el *Diccionario catalán-castellano-latino* (1803-1805), de Joaquim Esteve, Josep Bellvitges i Antoni Juglà, en dos volums, en gran part obra de Fèlix Amat, que es concebé bàsicament per a l'ensenyament del castellà i tingué una influència notable en la lexicografia posterior.

Pel que fa a les gramàtiques, a part de les inèdites de Josep Ullastre (1743), Joan Petit i Aguilar (ca. 1815), ja al·ludides a l'apartat "El plantejament de la qüestió ortogràfica", cal destacar els treballs del també esmentat Antoni Febrer i Cardona (1761-1841). L'obra gramatical de l'autor menorquí, de la qual destaquen els *Principis generals de la llengua menorquina* (1804) i els *Principis generals y particulars de la llengua menorquina* (1821), és de les més sòlides de l'època i denota l'influx dels gramàtics francesos il·lustrats De Wailly i Restaut.

Probablement el text gramatical més interessant és la *Gramàtica i apologia de la llengua catalana* (1813-1815), de Josep Pau Ballot i Torres (1747-1821).

Josep Pau Ballot, professor de retòrica al col·legi episcopal de Barcelona i autor de diverses obres de didàctica del castellà i llatí, publicà en plena dominació napoleònica la primera gramàtica en llengua catalana, que a més conté una defensa de la individualitat del català enfront del llemosí.

La gramàtica de Ballot, la màxima preocupació de la qual és l'ortografia, representa el millor esforç de sistematització gramatical del català de tot aquest període i, juntament amb la d'Antoni de Bofarull (1821-1892), serà la més influent al llarg del segle.

Les propostes ortogràfiques i morfològiques de Ballot miren de restablir els usos literaris del català dels segles XVI i XVII. Per això es pot considerar com un precedent d'un dels dos corrents del pensament lingüístic del XIX: el dels partidaris del "català acadèmic".

La seva doctrina gramatical exercí una influència considerable en la literatura religiosa del XIX, com s'observa, per exemple, en la versió del *Nou Testament* (1832), encarregada per la Societat Bíblica i Estrangera a Josep Melcior Prat (1780-1855).

7. L'evolució interna de la llengua

L'evolució interna del català durant aquest període s'ha de considerar en dues direccions bàsiques, que són les següents:

- 1) quant als fenòmens d'interferència lingüística general amb el castellà i el francès, sobretot pel que fa al lèxic;
- 2) quant a la dialectalització interna, producte de l'evolució sociohistòrica i de la manca d'intercomunicació cultural entre les terres de llengua catalana.

La presència d'un bon nombre de barbarismes no aconseguí desdibuixar la fesomia de la llengua en les manifestacions escrites i encara menys en l'ús oral, del qual dóna testimoni l'abundosa producció popular. Malgrat un cert empobriment gramatical i lèxic i l'arbitrarietat ortogràfica, la genuïtat de la llengua es conserva, sobretot, en el ritme i l'estructura de les frases.

El judici no val certament igual per a tota l'àrea catalanoparlant. A les ciutats i les regions frontereres, la penetració del castellà es deixava sentir molt més que no a les àrees rurals o a les regions isolades. Mentre que al País Valencià la proximitat de la frontera lingüística amb el castellà determinà una certa familiarització amb aquesta llengua des de segles enrere, àrees extenses de la Catalunya interior i septentrional, i també les illes Balears, tindran contactes només epidèmics amb la llengua de l'estat emergent. La situació experimentarà, com veurem, un tomb accelerat a mitjan segle XIX.

Com se sap, el contacte entre llengües és una situació general a tots els sistemes lingüístics. Hi varien les implicacions polítiques externes i la descripció que se'n pugui fer.

La pressió del castellà durant el segle XVIII i el primer terç del XIX determinà la preferència per nombrosos mots d'ètim hispànic (castellà i portuguès) i la penetració o consolidació de molts castellanismes, en especial de tipus lèxic, com *luego*, *chispa*, *sabiduria*, *abreviar*, *aliento*, *arrastrar*, *asco*, *cariño*, *desquitar-se*, *enfermedad*, *bodega*, *embustero*, *abarcar*, *abultar*, *disfrutar*, *bulto*, *estrella*, *rumiar*, *avorrir*, *vivenda*, etc.

L'estudi dels mecanismes d'interferència lingüística ens ajuda a comprendre l'aparició de mots estranys en la parla col·loquial en una obra sense pretensions literàries, com és l'esmentat *Calaix de sastre*, de Rafael d'Amat, baró de Maldà. En uns casos, per la simple introducció d'un concepte nou. Els termes *biombo*, *rondó* o *cartutxo* penetren amb les realitats corresponents. En altres casos, el castellanisme s'explica per una necessitat de precisió semàntica: *palco* substitueix *llotja* en aquella accepció. Una altra explicació per als mots forasters és l'ús eufemístic per a evitar designacions suposadament grolleres: és el cas de préstecs tan antics (alguns ja documentats als segles XV i XVI) com *tossino*, *burro* o *matxo*. La voluntat estilística, forçada per la diglòssia literària, pot explicar la introducció de termes castellans com *allanar*, *arrepentir-se*, *gosar* i *estropear*, per exemple, en lloc dels catalans corresponents.

La incorporació de manlleus castellans en aquest període comporta ben sovint l'adaptació a l'estructura fonètica i morfològica del català: *semexant*, *atropell*, *alborot*, *llimpiar*, *alaixa*, *carcallada*, etc. La consolidació de molts castellanismes no s'ha fet sinó després d'una fase més o menys llarga de coexistència del mot foraster amb el genuí, sense cap diferenciació semàntica: *puesto/lloc*, *madera/fusta*, *gasto/despesa*, *empleo/ofici*, *carcallada/rialla*, etc. Al costat de castellanismes estesos pertot arreu del domini lingüístic (*guapo*, *adiós*, *fitxa*, etc.), n'hi ha d'altres de regionalitzats (així, *libre* en el mallorquí, *suelto* en el barceloní, *desde luego* en el valencià) i fins i tot de compartits per més d'una àrea dialectal però amb significants diferents (així, *vano* en el català central, però *palmito* en valencià).

La pèrdua del llenguatge administratiu i dels registres cultes, d'una banda, i l'escassa comunicació interdialectal, fruit de la provincialització política, de l'altra, també afavoriren el procés de dialectalització de la llengua. En cadascuna de les àrees dialectals hom tendeix a reflectir en la grafia els hàbits fonètics regionals, la seva morfologia viva i les seues preferències lèxiques, tot i que, com veurem, no falten escriptors i gramàtics anteriors a la Renaixença amb una visió supraregional i més acurada de la llengua.

Així, en els textos del català oriental, hom sol representar els plurals en *-as* (*portas*, *donas*, etc.), substituir per *a* la *e* àtona d'algunes desinències (*parlan*, *parlàvam*, etc.) i recórrer a les formes vives en el present i l'imperfet de subjuntiu (*parlie*, *parlesses*, etc.), per esmentar només alguns dels trets més cridaners.

En els textos balears són molt freqüents la representació gràfica de la iodització (*paia*, *reia*, etc.), l'ús de l'article salat i la presència de formes verbals analògiques (*esteim* per *estam*, *creim* per *creem*, etc.).

Incorporació de catalanismes en castellà

Per la seva banda, el castellà incorpora catalanismes com *palangre*, *rape*, *sobrasada*, *jácena* (segle XVIII); *paella*, *porche*, *capicua*, *barretina*, *butifarra*, *ensaimada*, *masía*, *payés*, *somatén*, *añorar*, *añoranza*, *esqueje* (segle XIX).

Nota

Com ja ha estat remarcat, també en aquesta època penetren molts francesismes i italianismes, sovint per mitjà del castellà. Una menció a part mereixen els francesismes de la Catalunya del Nord (*ancre*, *mere*, *buata*, *urús*, etc.) i els anglicismes (*boínder*, *xumèquer*, etc.) de Menorca, que ofereixen una adaptació fonètica i morfològica peculiars.

En els textos valencians, es prefereixen els demostratius simples, les combinacions binàries *li'l*, *li la*, *li'ls*, *li les* en lloc de les clàssiques *lo hi*, *la hi*, *los hi*, *les hi*, la desinència analògica *-c* de la primera persona del present d'indicatiu de nombrosos verbs de la segona i tercera conjugacions (*perc*, *cusc*, etc.), les desinències *-ara*, *-era*, *-ira* de l'imperfet de subjuntiu, els incoatiu en *-ixc*, el sufix *-ero* amb una accepció semàntica diferent de la del sufix *-er* (*taronger*, 'venedor de taronges'; *taronger*, 'arbre fruiter') i, a partir del segle XIX, la representació gràfica de la caiguda de la *d* del sufix *-ada* (*vesprà*, *regà*, etc.) i d'un nombre de castellanismes superior al dels altres dialectes.

La influència de l'ortografia castellana (i francesa, en el cas del Rosselló) és cada vegada més acusada en els textos de caire popular.

Les preferències lèxiques també tendeixen a regionalitzar-se, és a dir, a ser usades amb oblit d'altres variants geogràfiques (en alguns casos, castellanismes o francesismes): cat. *tarde*, val. *vesprada*, mall. *horabaixa*; cat. *vespre*, val. *a boqueta nit*, mall. *capvespre*; cat. *relliscar*, val. *esvarar*, mall. *llenegar*; cat. *escurçar*, val. *acurtar*, mall. *acurçar*; cat. *empaitar*, val. *acaçar*, mall. *encalçar*; cat. *envà*, val. *barandat*, mall. *mitjanada*; cat. *noi*, val. *xiquet*, mall. *al·lot*; cat. i mall. *sortir*, val. *eixir*; cat. i mall. *vui*, *avui*, val. *hui*, etc.

Un altre aspecte del canvi lingüístic és el procés de substitució del català pel castellà que s'ha produït a les comarques de la Vega Baixa i del Vina-lopó Mitjà, situades a l'extrem meridional del País Valencià. La despo- blació causada per l'expulsió dels moriscos i les pestes del segle XVII atra- gué importants contingents de repobladors murcians en alguns llocs i viles de l'antiga governació d'Oriola.

Després d'una etapa de bilingüisme cada vegada més desfavorable al català, aquest hi deixà de ser parlat a principi del segle XVIII (Elda, Monfort, Asp) o a la primeria del XIX (Oriola). A final d'aquest darrer segle, el català només se sentia en alguns llogarets de la Vega Baixa.

Resum

En aquest període de la història de la llengua catalana observem els fenòmens següents:

- 1) El nou ordenament polític, jurídic i lingüístic que s'imposarà per la força, arran de la desfeta en la guerra de Successió, en els territoris de llengua catalana sota sobirania espanyola.
- 2) La suplantació del català en els usos públics que encara conservava durant l'època foral, dins els àmbits juridicopolítics i socioeconòmics i la progressiva castellanització de les classes benestants.
- 3) La continuïtat del català en els usos privats i, en general, entre les classes populars i mitjanes i en algunes manifestacions públiques de tipus col·lectiu.
- 4) La dualitat cultural i sociolingüística entre la cultura de les elits dirigents i lletrades, que s'expressarà, sobretot per escrit, en llatí, castellà o francès, les llengües de la Il·lustració, recreant els tòpics de la cultura llibresca o consumint directament els productes importats d'Europa, i la cultura popular, molt més fragmentada, que elabora, en les diverses modalitats lingüístiques, els motius de la tradició, el costumisme "casticista" o la religiositat quotidiana.
- 5) L'arrelament en el context de la França de la Revolució (1789-1795) del concepte *llengua nacional*, que implica prestigiar una varietat lingüística en detriment de la resta i fagocitar les diverses llengües minoritzades, de manera que es conforma un model d'actuació sociolingüística, la ideologia lingüística de la modernitat, vigent en els dos segles posteriors.
- 6) L'existència d'una literatura apologetica, que compensa l'estatus diglòssic i la pèrdua de sobirania política de la comunitat catalanoparlant, i l'extensió creixent de la consciència d'unitat idiomàtica, entre els sectors il·lustrats.
- 7) L'interès incipient entre la minoria lletrada per la fixació gramatical i lexicogràfica, materialitzat en algunes polèmiques i en la publicació de tractats d'ortografia i diccionaris, induïts en part per la necessitat d'aprendre el llatí, que encara conservava el rang de llengua científica i acadèmica, sobretot en els estudis d'humanitats.
- 8) L'agudització de les tendències dialectals, que, si bé no impediren la comunicació entre els diversos territoris del català, n'agreujaren la dispersió formal, característica del segle XIX fins a la normativització fabriana.

Activitats

1. Llegiu la introducció i els apartats corresponents al període estudiat del llibre de Francesc Ferrer i Gironès *La persecució política de la llengua catalana* (pàg. 5-65). Tot seguit feu el següent: **a)** resumiu les línies generals que segons l'autor es donen en la relació entre l'Estat espanyol i la comunitat catalanoparlant; **b)** anoteu totes les disposicions repressives contra el català que l'autor documenta en aquest estudi per al període 1716-1833.

2. Llegiu del llibre d'August Rafanell *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català* els fragments relatius a aquest període de la introducció (pàg. 19-22) i de l'antologia de textos (apartats III, IV i part del V, pàg. 81-104). Resumiu-ne les idees principals i relacioneu-les amb el que s'ha exposat abans.

3. Comenteu l'afirmació següent i digueu quina analogia pot guardar amb la situació de la llengua catalana en el segle XVIII i en l'actualitat:

"Les premisses de la Il·lustració estan mortes, només les seues conseqüències continuen en marxa."

Jürgen Habermas (1985). *El discurs filosòfic de la modernitat*.

Exercicis d'autoavaluació

1. Expliqueu com es transforma la monarquia hispànica sota l'absolutisme borbònic.
2. Enumereu els canvis polítics i socioeconòmics que es donen en aquest període i les repercussions lingüístiques que tenen.
3. Sintetitzeu la trajectòria cultural del període.
4. Raoneu què s'entén per "la ideologia lingüística de la modernitat".
5. Resumiu les correlacions entre llengua i classe social que es poden observar en aquest període.
6. Feu un balanç de l'interès que té la producció literària del període des del punt de vista de la sociolingüística històrica.
7. Exposeu les actituds lingüístiques dels il·lustrats de l'àrea catalanoparlant.
8. Sintetitzeu les preocupacions fonamentals que tenien les minories lletrades autòctones quant a l'estudi i la fixació del català escrit.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. Amb l'entronització dels Borbons, es produí una reorganització de la monarquia hispànica que es fonamentava en la centralització politicoadministrativa, la reforma eclesiàstica, el foment de l'economia i la repoblació i la uniformització cultural i lingüística. Els resultats de tots aquests processos paral·lels foren desiguals segons els àmbits socials i els territoris. En qualsevol cas, s'hi produïren uns canvis que permetrien l'assimilació parcial del liberalisme, importat de la França revolucionària.

2. Les classes dirigents de les terres de llengua catalana s'adheriren de grat o per força a la política absolutista de la monarquia, que, tot i mantenir les relacions senyorials, fomentà algunes tendències de l'economia precapitalista: l'extensió de l'agricultura, la petita indústria i el comerç, sobretot amb l'autorització de comerciar amb les colònies americanes. La població es duplicà i les ciutats conegueren un desenvolupament important. El progrés econòmic beneficià sobretot les classes benestants, que dedicaren part dels seus recursos i energies a la tasca de recuperació documental i arqueològica del passat. Així, els erudits setcentistes posaren les bases materials que permetrien en l'etapa següent la difusió de les idees liberals i romàntiques i, de retruc, la recuperació nostàlgica del català per a l'alta literatura.

3. Durant aquesta etapa de la història del català s'accentua la dicotomia entre la cultura d'elit de les minories lletrades, que posseïen competència escrita en castellà, llatí i sovint francès, i la cultura popular, o semipopular, elaborada en llengua catalana i transmesa oralment, que tenia de vegades accés a l'escriptura. Mentre que la cultura il·lustrada es podia percebre en part com a imposició de modes foranes, assumides per les elits autòctones, la cultura popular tendia a identificar-se amb els valors de la tradició i el "casticisme". Un cas particular és de l'illa de Menorca, on en els períodes de dominació britànica es tolerà l'ús del català en la cultura escrita de l'elit local.

4. En nom de la raó i del progrés humà, neix en aquest període un substrat ideològic que podríem anomenar *la modernitat lingüística*. En efecte, la Revolució Francesa, l'episodi que inaugura la història contemporània i en el qual desemboca la Il·lustració, encunyarà la idea del francès com a "llengua nacional", dipositària dels valors de la llibertat, el progrés i el dret, enfront de les altres llengües parlades a la França de l'Antic Règim, que, titllades de *patois* ('patuès'), encarnaran l'obscurantisme, la decadència i la tirania. Aquesta ideologia es palesa en un dels textos centrals de la història sociolingüística europea, l'informe de Henri Grégoire a la Convenció Nacional francesa (1794), que constitueix el patró adoptat arreu d'Europa durant els dos segles següents, amb el qual es justificarà la minorització de comunitats lingüístiques privades de sobirania.

5. Encara que no es poden establir gairebé mai correlacions socials absolutes, en aquest període s'observa la castellanització funcional de les classes elevades, és a dir que, tret dels funcionaris forans, la noblesa, l'alta burgesia i la jerarquia eclesiàstica, i també molts comerciants i menestrals, feien servir el castellà en els usos públics orals, i sobretot escrits, els quals, com hem dit, podien alternar amb el llatí, llengua de la comunicació científica i acadèmica, el francès o, excepcionalment, el català. Però en la vida privada continuaven parlant català, que era l'única llengua que coneixia la resta dels grups socials, majoritaris i, en línies generals, analfabets.

6. El català és la llengua dels gèneres populars i semipopulars del segle XVIII, que es diversifiquen en una tipologia de gèneres i formes molt diversa, que resulta imprescindible com a testimoni de l'evolució formal de la llengua. A més, malgrat la proscripció, el català es cultivava de manera privada, es fa servir en la literatura religiosa i devota i, tot i no donar grans obres, apareix en algunes obres en poesia i en prosa, en textos instrumentals, tècnics, de viatges, entre d'altres; en la literatura dietarística, de gran interès lingüístic i historiogràfic, i en l'apologètica.

7. Els il·lustrats de les terres de llengua catalana assumiren, com a conseqüència del context històric, una actitud diglòssica, que consistia a elogiar el valor "universal" del castellà i a consignar la prostració del català com un fet natural. Tanmateix, el català era objecte d'una atenció arqueològica, que inspirarà notables troballes documentals, a més de diverses obres d'inventari. Els exponents més característics d'aquesta actitud són el valencià Gregori Màians i el barceloní Antoni de Capmany, per a qui el català era un idioma provincial, no apte per al conreu literari. Al costat d'aquests pronunciaments, hi ha autors que elaboren textos apologètics, com els del notari valencià Carles Ros o el nucli de la clerecia gironina (Baldiri Reixac o fra Agustí Eura). Amb independència de la sinceritat amb què s'elaborés, aquesta literatura apologètica funciona en bona mesura com un mecanisme compensatori de la diglòssia substitutiva imperant entre les classes cultes.

8. Les ambicions culturals de la Il·lustració expliquen que alguns homes de lletres s'interessessin per la fixació ortogràfica i lexicogràfica del català, però més com a instrument

propedèutic per a facilitar l'ensenyança del llatí o el castellà que per la consideració intrínseca o la utilitat de la llengua autòctona. Es tracta d'assajos precientífics, com ara les obres de Josep Ullastre, Antoni Febrer i Cardona o Josep Pau Ballot, que, tot i les insuficiències, exerciren una certa influència en la discussió posterior. Potser més significatives són les dues polèmiques que es donen als primers diaris que apareixen en castellà a Barcelona i València i que il·lustren la controvèrsia sobre els models que cal seguir en la fixació de la llengua escrita.

Glossari

absolutisme *m* Sistema polític de les monarquies europees, que tendien a exercir el poder de manera omnímoda, amb rígides estructures de caràcter unitari.

apologies de la llengua *f pl* Textos que en vers o prosa, en castellà o en espanyol, i en diferents gèneres literaris defensaven, del segle XVI al XIX, les aptituds i qualitats intrínseques del català, com a mecanisme compensatori del seu estatus subaltern.

Corts de Cadis *f pl* Assemblea dels liberals espanyols antifrancesos que, durant el setge napoleònic, aprovaren el 1812 en l'esmentada ciutat andalusa la primera constitució política, que, entre altres novetats, limitava els poders del monarca, establia el principi de la sobirania nacional i dividia el territori en províncies.

despotisme il·lustrat *m* Pràctica política de les elits cultes que sustentaven les monarquies absolutes del segle XVIII.

diglòssia substitutiva *f* Actitud i pràctica lingüística que reserva a una varietat lingüística només funcions de comunicació privada, de manera que esdevé supèrflua i prescindible dins el conjunt de la comunicació social.

glotofàgia *f* Absorció de la llengua d'una comunitat lingüística minoritzada per una comunitat més gran i potent, que hi imposa el seu idioma propi.

Il·lustració *f* Moviment doctrinari, filosòfic i estètic que, amb accent i intensitat ben diversos en cada país, propugnà arreu d'Europa durant el segle XVIII el racionalisme, el científisme, l'acumulació de coneixements empírics i la llibertat de pensament i de creences.

lingüicidi *m* Glotofàgia o anihilació d'una comunitat lingüística a la qual s'arrabassen la llengua i els altres elements simbòlics d'identitat cultural, com a conseqüència d'una acció política violenta.

llengua nacional *f* Varietat lingüística que s'eleva al rang de llengua general prestigiada per al conjunt d'una comunitat de parla i que n'ostenta la representació col·lectiva per damunt de les altres varietats idiomàtiques; el paradigma històric de la llengua nacional és el francès sorgit del procés revolucionari (1789-1800).

modernitat lingüística *f* Ideologia que arrenca del principi que el progrés social es fonamenta, en matèria lingüística, en l'existència d'una sola llengua nacional per a cada espai polític homogeni.

Nova Planta *f* Conjunt de disposicions jurídiques i pràctiques polítiques que representaren el desmantellament de les institucions de govern dels territoris catalanoparlants sota sobirania espanyola, la marginació pública i la repressió política de la llengua catalana i la instauració, al capdavant, d'una diglòssia substitutiva les conseqüències de la qual arriben fins al present.

novatores *m* Moviment de científics, historiadors i juriconsults que a la fi del segle XVII preludeu a Catalunya i València la sensibilitat, els principis i els procediments de la Il·lustració.

patois *m* Vegeu *patuès*.

patoisització *f* Prejudici lingüístic que consisteix a atribuir a una varietat lingüística el rang de *patois* vulgar, tant si és un dialecte que contrasta dins el mateix sistema lingüístic amb la varietat elevada a la categoria de llengua nacional, com si es tracta d'una modalitat que pertany a una altra llengua.

patuès *m* Varietats lingüístiques vulgars diferents del francès prestigiat, el de la regió de París, que podien ser internes a la llengua gal·la o pertànyer de fet a un altre sistema lingüístic: per extensió el terme designa qualsevol varietat lingüística que mereix una consideració social pejorativa.
f patois

preromanticisme *m* Formes d'estètica i pensament que es donen en el trànsit del segle XVIII al XIX i que preludeu l'actitud, els tòpics i els recursos expressius característics del romanticisme.

Quinque libri *m pl* Conjunt de cinc llibres en què cada parròquia solia dur el registre dels actes sacramentals de baptisme, comunió, matrimoni, extremunció i excomunicació.

Bibliografia

- Agustí, A.** (1994). *Llengua i Església a la Lleida del XVI al XVIII*. Lleida: Universitat de Lleida.
- Balibar, R.; Laporte, D.** (1974). *Le français national: politique et pratique de la langue nationale sous la Révolution*. París: Hachette. [Trad. esp.: *Burguesía y lengua nacional* (1976). Barcelona: Avance.]
- Balsalobre, P.; Gratacós, J.** (ed.) (1995). *La llengua catalana al segle XVIII*. Barcelona: Quaderns Crema.
- Batllori, M.** (1997). *La Il·lustració* (obra completa, vol. IX). València: Tres i Quatre.
- Beltran, A.** (1998). *El valencià al segle XVIII* (2 vol.). Castelló de la Plana: Societat Castellonenca de Cultura.
- Bonet, J.** (1984). *L'Església catalana, de la Il·lustració a la Renaixença*. Barcelona: PAM.
- Cahner, M.** (1998). *Literatura de la Revolució i la Contrarevolució (1789-1849)* (vol. I). Barcelona: Curial.
- Comas, A.** (1964). *Història de la literatura catalana* (vol. IV). Esplugues de Llobregat: Ariel.
- Ferrer Gironés, F.** (1985). *La persecució política de la llengua catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- Feliu, F. i altres** (1992). *Tractar de nostra llengua catalana. Apologies setcentistes de l'idioma del Principat*. Vic: Eumo / Universitat de Girona.
- Fuster, J.** (1976). *La Decadència al País Valencià*. Barcelona: Curial.
- García de Enterría, E.** (1994). *La lengua de los derechos. La formación del Derecho Público europeo tras la Revolución francesa*. Madrid: Alianza.
- Ginebra, J.** (1996). *L'obra gramatical d'Antoni Febrer i Cardona*. Maó: Institut Menorquí d'Estudis.
- Iglésias, N.** (1998). *La llengua del Rosselló, qüestió d'estat*. Girona: Eumo / Universitat de Girona / Universitat de Vic.
- Lluch, E.** (1996). *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona: Edicions 62.
- Martínez, C.** (2000). *La llengua catalana a Mallorca. Segle XVIII i primer terç del XIX*. Barcelona: PAM / Universitat de les Illes Balears.
- Mestre, J.** (1999). "Aportacions de les edicions de textos al coneixement de la llengua catalana dels segles XVI, XVII i XVIII". *Catalan Review* (XIII, 1-2, pàg. 117-134). Barcelona.
- Pitarch, V.** (1972). *Defensa de l'idioma*. València: Tres i Quatre.
- Pueyo, M.** (1996). *Tres escoles per als catalans. Minorització lingüística i implantació escolar a Itàlia, França i Espanya*. Lleida: Pagès Editors.
- Rafanell, A.** (ed.) (1991). *Un nom per a la llengua. El concepte de llemosí en la història del català*. Vic: Eumo / Estudi General de Girona / Estudis Universitaris de Vic.
- Rafanell, A.** (1999). *La llengua silenciada. Una història del català, del Cinccents al Vuitcents*. Barcelona: Empúries.
- Rafanell, A.** (2000). *El català modern (set estudis d'història cultural)*. Barcelona: Empúries.
- Segarra, M.** (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- Viana, A.** (ed.) (1995). *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu*. Barcelona: Barcanova.

Annex

Any	Sobirans	Política, societat i cultura	Llengua
	Felip V (1700-1724)		
1707-1716		Fi del règim jurídic propi i de les institucions d'autogovern. El dret privat propi s'aboleix al Regne de València, però es conserva al Principat i a les Illes Balears.	
1713		Tractat d'Utrecht, pel qual Espanya perd les possessions europees i cedeix a Gran Bretanya Gibraltar i l'illa de Menorca, ocupada el 1708.	
1714		11 de setembre, capitulació de Barcelona, que és ocupada per tropes castellanques i franceses.	
1715		Ocupació de Mallorca.	
1715-1716		Decrets de Nova Planta i abolicció de les lleis, constitucions i institucions pròpies de Mallorca i les illes Pitiüses (28-XI-1715) i de Catalunya (16-I-1716).	
1716			El fiscal Villalpando dóna una <i>Instrucción secreta de algunas cosas que han de tener presentes los conegidores en el Principado de Cataluña para el ejercicio de sus empleados</i> .
1717		Supressió de les universitats del Principat, que són substituïdes per la de Cervera.	
1720		Sardenya passa a Savoia pel tractat de Londres.	
	Lluís I (1724-1724)		
	Felip V (1724-1726)		El Concili de la Província Tarraconense reafirma l'ús preferent del català.
1734		Missatge dels catalans a Jordi II d'Anglaterra.	
1738			Al Rosselló, el Conseil Souverain prohibeix als eclesiàstics que portin els llibres de registres en català.
1743			<i>Gramàtica Catalana, embellida ab dos ortografies</i> , de Josep Ullastre.
	Ferran VI (1746-1759)		
1749			<i>Instruccions per a l'ensenyança dels minyons</i> , de Baldiri Reixach.
1758		Es crea a Barcelona la Junta Particular de Comerç.	

Any	Sobirans	Política, societat i cultura	Llengua
	Carles III (1759-1788)		
1760		Els diputats de Barcelona, València, la Ciutat de Mallorca i Saragossa presenten a les Corts de Madrid un memorial en què reivindiquen les llibertats nacionals abolides per Felip V.	
1767		Expulsió dels jesuïtes.	
1768			<i>Real Cédula para que en todo el Reyno se actúe y enseñe en lengua castellana. Rondalla de rondalles</i> , de fra Lluís Galiana, publicada per Carles Ros.
1769			S'inicia la redacció del <i>Calaix de Sastre</i> , del Baró de Maldà, dietari acabat el 1816.
1773		S'imposa el castellà en els llibres de comptabilitat.	
1776		Fundació a València de la Sociedad Económica de Amigos del País.	
1778		Fundació de la Societat Maonesa i de la Sociedad Económica de Amigos del País, de la Ciutat de Mallorca. Autorització reial per a comerciar amb les colònies americanes.	Prohibició de predicar en català a la seu de Mallorca.
1782		Menorca retorna a la Corona espanyola.	
	Carles IV (1788-1808)		
1789		S'inicia la Revolució Francesa.	
1793			Polèmica ortogràfica al <i>Diario de Barcelona</i> .
1794			Informe de l'abat Grégoire sobre l'ús dels patuès a França. La Convenció Nacional francesa decreta l'ensenyament generalitzat del francès.
1793-1795		Guerra Gran d'Espanya contra la Convenció Francesa.	
1799			Real Cédula que prohibeix "representar, cantar y bailar piezas que no fuesen en idioma castellano".
1798-1802		Nova administració anglesa sobre Menorca.	
1802-1803			Polèmica lingüística al <i>Diario de Valencia</i> entre Manuel J. Sanelo i Joan B. Escorihuela.
1804			<i>Principis generals de la llengua menorquina</i> , d'Antoni Febrer i Cardona.
1807			Reiteració de la Real Cèdula del 1799.
	Josep I (1808-1814)	Guerra napoleòniques. Regnat de Josep Bonaparte.	
1813		Decret sobre llibertat d'indústria.	

Any	Sobirans	Política, societat i cultura	Llengua
1810-1814		Corts de Cadis. Primera constitució espanyola, de tendència unitarista (1812).	
1812-1814		Annexió de Catalunya a l'imperi francès de Napoleó I.	
	Ferran VII (1814-1833)	Ferran VII restableix l'absolutisme borbònic.	
1813-1815			<i>Gramàtica i apologia de la llengua catalana</i> , de Josep Pau Ballot.
1820-1823		Trienni liberal. Primeres desamortitzacions i llei de desvinculació dels béns de la noblesa.	
1820			A partir d'aquest any, el procediment criminal davant els tribunals només se segueix en castellà.
1821			Pla Quintana, primer intent d'instituir l'ensenyament oficial uniforme en castellà: es prohibeix l'ús del català a les escoles.
1822		Abolició del Codi penal català.	
1822-1823		Divisió d'Espanya en cinquanta-dues províncies. A més de les actuals s'hi creà la de Xàtiva.	
1823		Invasió d'un exèrcit francès, els Cent Mil Fills de Sant Lluís, que posa fi al període liberal.	
1825			Pla Calomarde, que obliga l'ensenyament de la gramàtica castellana a les escoles d'educació primària.
1829		Derogació del Codi de comerç de Catalunya.	
1830			Antoni Maria Peyrolon publica a València el poema pre-renaixentista "En los dies del nostre rey Fernando".
1832			Primera versió moderna al català del Nou Testament, de Josep Melcior Prat.
1823-1833		Dècada Ominosa.	
1833			Es publica a la revista <i>El vapor</i> l'oda "La pàtria", de Bonaventura Carles Aribau.